

Sociaal en Cultureel Planbureau

De dorpse doe-democratie

*Lokaal burgerschap bekeken vanuit
verschillende groepen dorpsbewoners*

De dorpse doe-democratie

Lokaal burgerschap bekeken vanuit verschillende groepen
dorpsbewoners

Lotte Vermeij (SCP)
Joost Gieling (RUG)

Het Sociaal en Cultureel Planbureau is ingesteld bij Koninklijk Besluit van 30 maart 1973.

Het Bureau heeft tot taak:

- a wetenschappelijke verkenningen te verrichten met het doel te komen tot een samenhangende beschrijving van de situatie van het sociaal en cultureel welzijn hier te lande en van de op dit gebied te verwachten ontwikkelingen;
- b bij te dragen tot een verantwoorde keuze van beleidsdoelen, benevens het aangeven van voor- en nadelen van de verschillende wegen om deze doeleinden te bereiken;
- c informatie te verwerven met betrekking tot de uitvoering van interdepartementaal beleid op het gebied van sociaal en cultureel welzijn, teneinde de evaluatie van deze uitvoering mogelijk te maken.

Het SCP verricht deze taken in het bijzonder bij problemen die het beleid van meer dan één departement raken.

De minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport is als coördinerend minister voor het sociaal en cultureel welzijn verantwoordelijk voor het door het SCP te voeren beleid. Over de hoofdzaken hiervan heeft hij/zij overleg met de minister van Algemene Zaken; van Veiligheid en Justitie; van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties; van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap; van Financiën; van Infrastructuur en Milieu; van Economische Zaken; en van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

© Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2016

SCP-publicatie 2016-22

Opmaak binnenwerk: Textcetera, Den Haag

Figuren: Mantext, Moerkapelle

Vertaling samenvatting: Julian Ross, Carlisle, Engeland

Omslagontwerp: bureau StijlZorg, Utrecht

Foto omslag: Bert Verhoeff | Hollandse Hoogte

ISBN 978 90 377 0802 8

NUR 740

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.repro-recht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

Sociaal en Cultureel Planbureau

Rijnstraat 50

2515 XP Den Haag

(070) 340 70 00

www.scp.nl

info@scp.nl

De auteurs van SCP-publicaties zijn per e-mail te benaderen via de website. Daar kunt u zich ook kosteloos abonneren op elektronische attendering bij het verschijnen van nieuwe uitgaven.

Inhoud

Voorwoord	4
Samenvatting	5
1 De lokale participatiesamenleving	9
1.1 Wat is een leefbaar dorp?	10
1.2 Verschillende perspectieven op het dorp	10
1.3 Deze publicatie	12
2 Verschillen in dorpsbinding	13
2.1 Dimensies van binding	13
2.2 Latenteklasseanalyse	14
2.3 Zeven typen dorpsbewoners	15
2.4 Meer traditionele en sociale dorpsbinding in het zuidoosten	19
3 Onenigheid over leefbaarheid?	21
3.1 Meer gebonden bewoners positiever over leefbaarheid	21
3.2 Aspecten van leefbaarheid	22
3.3 Geen grote tegenstellingen in wat bewoners belangrijk vinden	25
4 Wie doet wat in het dorp?	27
4.1 Minder binding, minder inzet	27
4.2 Gezelligheid in het dorp het meest gedragen door de 'harde kern'	30
4.3 Vrijwilligerswerk tegen wil en dank?	32
5 Houding ten opzichte van lokaal burgerschap	34
5.1 Bewoners overwegend positief over lokaal burgerschap	34
6 Toekomst voor de dorpse doe-democratie?	37
Summary	41
Bijlagen A t/m D (te vinden op www.scp.nl bij deze titel)	
Literatuur	45
Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau	48

Voorwoord

In het streven naar een participatiesamenleving is de afgelopen jaren veel aandacht uitgegaan naar buurten en dorpen. In het rapport *Vertrouwen in de buurt*, ruim tien jaar geleden uitgebracht door de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, werden kleinschalige verbanden in de buurt nog gezien als remedie tegen het afbrokkelende maatschappelijke vertrouwen. Tegenwoordig krijgen buurten en dorpen door bezuinigingen en decentralisatie er een aantal serieuze taken bij. In heel Nederland zoeken bewoners, overheden, sociale ondernemers en maatschappelijke instellingen daarom naar manieren om 'lokale energie' aan te boren. Vanuit het idee dat degenen die het meest betrokken zijn ook het meest te zeggen moeten hebben, ontstaan nieuwe samenwerkingsverbanden, bijvoorbeeld coöperaties op het gebied van zorg of energieopwekking. Het is overigens niet zo dat Nederlanders de afgelopen jaren meer vrijwilligerswerk zijn gaan doen. Het aantal vrijwilligers was al hoog en bleef de afgelopen jaren constant.

Een term die men regelmatig gebruikt om de gewenste lokale participatiesamenleving aan te duiden, is de doe-democratie. Zij staat voor burgers die in het publieke domein meedoen en in het bijzonder voor het gegeven dat bewoners hiermee invloed uitoefenen op hun omgeving. Daarmee plaatst de term ook een kanttekening bij de lokale participatiesamenleving, want hoe democratisch is die eigenlijk? Over bewonersinitiatieven wordt veel gesproken en geschreven, maar dan gaat het vrijwel altijd over de bewoners die actief en betrokken zijn. Niet over de bewoners wier levens zich vooral binnenshuis of buiten de directe omgeving van het huis afspelen. Zij nemen vaak niet deel aan discussies over leefbaarheid en blijven in de dagelijkse praktijk van de doe-democratie buiten beeld. Wel ondervinden zij de gevolgen van wat medebewoners tot stand brengen in het publieke domein, vaak met publieke middelen. Wat verstaan deze minder betrokken bewoners onder leefbaarheid en hoe kijken zij aan tegen de activiteiten van hun medebewoners? We richten ons in dit rapport op kleine dorpen en buitengebieden waar bewoners de naam hebben sterk betrokken te zijn, maar waar zich in de loop der jaren ook veel nieuwe bewoners vestigden.

Deze studie maakt onderdeel uit van het monitorprogramma De Sociale Staat van het Platteland, waaraan het Sociaal en Cultureel Planbureau op verzoek van het ministerie van Economische Zaken werkt. In dit programma verschenen eerder onder meer *De dorpenmonitor* en *Kleine gebaren*. Wij danken alle deelnemers aan dit onderzoek voor hun medewerking.

Prof. dr. Kim Putters
Directeur Sociaal en Cultureel Planbureau

Samenvatting

De zoektocht naar een lokale participatiesamenleving is in volle gang, ook op het platteland. Zowel het traditionele verenigingsleven als nieuwe experimenten moeten ervoor zorgen dat bewoners meer verantwoordelijkheid krijgen en nemen. Het uiteindelijke doel hiervan is een goede leefbaarheid, vooral daar waar demografische ontwikkelingen of bezuinigingen de bestaande situatie onder druk zetten. Een term die de afgelopen jaren in zwang raakte om de gewenste lokale participatiemaatschappij aan te duiden is ‘doe-democratie’ (BZK 2013). In de woorden van Van de Wijdeven verwijst ‘de doe-democratie naar het volk dat meeregeert door “simpelweg” te doen; door concrete zaken in het publieke domein zélf (als burgers) of samen met instanties op te pakken’ (Van de Wijdeven 2012: 295). Oftewel, wie zich inzet voor de lokale omgeving heeft invloed op wat daar tot stand komt. Het gaat hierbij niet alleen om ‘beleidsbeïnvloedende’ vormen van inzet, zoals actievoeren en deelnemen aan het politieke proces, maar evengoed om ‘zelfredzame’ inzet waarmee burgers samen voorzien in collectieve behoeften (Van Houwelingen et al. 2014). Ook door een speeltuin te onderhouden of een dorpsfeest te organiseren geven bewoners vorm aan het dorp.

De verschillen tussen bewoners zijn een onderbelicht aspect in de discussies rond de huidige ontwikkelingen. Vaak wordt gesproken over dé leefbaarheid en dé bewoners, maar de wensen en verwachtingen van verschillende groepen bewoners kunnen uiteenlopen. Dit gegeven wordt nog relevanter wanneer de leefbaarheid steeds meer afhankelijk wordt van de inzet van bewoners, en de actieve bewoners dus steeds meer een stempel drukken op de leefomgeving die zij delen met minder betrokken bewoners. Meningsverschillen over leefbaarheid hoeven geen onoverkomelijk probleem te vormen, maar een mogelijke valkuil is wel dat bepaalde groepen effectiever zijn in het waarmaken van hun idealen en veiligstellen van belangen dan andere groepen.

In dit rapport bekijken we de doe-democratie in dorpen vanuit het perspectief van bewoners die op uiteenlopende manieren met het dorp verbonden zijn. Het beeld bestaat dat dorpsbewoners een sterke dorpsbinding hebben, maar in de afgelopen eeuw nam de ruimtelijke schaal van het leven juist op het platteland sterk toe. Ook vestigden veel nieuwe bewoners zich in de dorpen. Bewoners met minder dorpsbinding zullen zich niet zo snel mengen in discussies over de leefbaarheid. Toch is het cruciaal voor het welslagen van de lokale doe-democratie dat ook zij zich kunnen vinden in wat tot stand komt in de openbare ruimte en met publieke middelen. We maken in dit rapport gebruik van de data van Sociaal Vitaal Platteland 2014. Aan dit vragenlijstonderzoek namen 7749 bewoners deel van kleine dorpen (< 3000 inwoners) en buitengebieden.

Zeven typen dorpsbewoners

Nu veel dorpsbewoners mobiel zijn, kunnen zij in grote mate zelf invulling geven aan de manier waarop zij met hun dorp verbonden zijn. Wij maken onderscheid tussen sociale, landschappelijke, culturele en functionele binding. Met een latenteklasseanalyse onder-

scheiden we zeven groepen, hieronder genoemd in volgorde van veel naar weinig dorpsbinding:

- ‘Traditioneel gebonden’ bewoners (14% van alle bewoners) hebben meestal meer contacten in het dorp dan erbuiten. Deze gemiddeld oudere, lageropgeleide bewoners hebben daarbij een relatief sterke culturele en landschappelijke binding. Onder hen zijn veel dorpsautochtonen en kerkelijke bewoners.
- ‘Sociaal gebonden’ bewoners (9%) hebben eenzelfde sterke sociale binding en zijn vaak in het dorp geboren en getogen. Anders dan ‘traditioneel gebonden’ bewoners ervaren zij weinig landschappelijke, culturele en functionele binding en zijn ze overwegend jong.
- ‘Sociale rustzoekers’ (25%) hebben ook veel contacten in het dorp, maar minstens evenveel contacten buiten het dorp. Verder hebben zij een sterke landschappelijke binding, vaak een middelbare leeftijd en een lange geschiedenis in het dorp.
- ‘Goede bekenden’ (17%) hebben eveneens veel contacten in het dorp, zonder sociaal gezien sterk op het dorp georiënteerd te zijn. Deze groep heeft geen sterke landschappelijke binding. Iets vaker dan gemiddeld zijn zij vrouw en ouder van thuiswonende kinderen.
- ‘Rustzoekers’ (24%) hebben weinig contacten in het dorp, maar de landschappelijke binding van deze groep is sterk. Onder deze groep zijn veel nieuwe bewoners, hogeropgeleiden en bewoners van middelbare leeftijd.
- ‘Ongebonden’ bewoners (9%) hebben eveneens weinig contacten in het dorp. Ze wonen relatief kort in het dorp, zijn relatief vaak alleenstaand en hebben vaak een laag inkomen.
- ‘Rustmijders’ (2%) vormen een kleine groep. Het zijn vooral jonge bewoners die ‘het landschap’ en ‘rust en ruimte’ niet positief waarderen.

Overeenstemming over leefbaarheid

Alle groepen dorpsbewoners hebben een positief beeld van de leefbaarheid van het dorp. Naarmate bewoners een sterkere binding met het dorp hebben is dit beeld positiever. Maar wat verstaan de verschillende groepen bewoners onder een leefbare omgeving? Om dit na te gaan vroegen we aan hen hoeveel belang zij hechten aan: 1) een ‘schoon, heel en veilig’ dorp; 2) basisvoorzieningen als ‘winkel, school en bus’; 3) mogelijkheden voor ‘ontmoeting voor jong en oud’; 4) ‘woningen en ondernemers’; 5) ‘belevingskwaliteit’, waaronder natuur, fietspaden, kunst en historische gebouwen.

Naarmate bewoners een sterkere dorpsbinding hebben, hechten zij meer waarde aan de afzonderlijke aspecten van leefbaarheid. Voor de fysieke kant van de leefbaarheid maakt de sociale binding echter geen verschil: ‘belevingskwaliteit’ en of het dorp ‘schoon, heel en veilig’ is, wordt wel relatief belangrijk gevonden door de groepen met een sterke landschappelijke binding. De verschillen zijn evenwel niet groot. Het is dus niet zo dat groepen tegenover elkaar staan in hun voorkeuren en dat belangen botsen.

Ook dorpsbewoners met veel contacten buiten het dorp zetten zich veel in

Zoals verwacht kan worden zetten bewoners met weinig dorpsbinding ('rustzoekers', 'ongebonden' bewoners en 'rustmijders') zich minder in voor het dorp dan andere bewonersgroepen. Dit geldt zowel voor de mate waarin zij vrijwilligerswerk doen als voor hun deelname aan bewonersinitiatieven. Opvallender zijn de kleine verschillen tussen de overige groepen. De bewoners die sterk op het dorp georiënteerd zijn ('traditioneel' en 'sociaal gebonden' bewoners) zijn nauwelijks vaker actief dan de groepen die een groter netwerk hebben buiten hun lokale contacten ('sociale rustzoekers' en 'goede bekenden'). Een belangrijke verklaring voor het beperkte verschil is dat deze laatste groepen hoger opgeleid zijn. Dit draagt positief bij aan hun bereidheid tot inzet en compenseert daarmee hun mindere lokale binding.

Bekijken we waar bewoners zich voor inzetten, dan is er verschil in interesses. Doelen en organisaties met een gezelligheidskarakter, zoals recreatieve verenigingen en dorpsfeesten, ontvangen relatief veel steun van bewoners met een traditionele of sociale dorpsbinding. Als het gaat om meer publieke aspecten van de leefomgeving, zoals veiligheid, natuur, basisvoorzieningen en woningen, vinden traditioneel gebonden bewoners een natuurlijke partner in sociale rustzoekers. Tot slot vinden de kerk en organisaties die hulp verlenen aan kwetsbaren, bovengemiddeld veel steun onder traditioneel gebonden bewoners, sociale rustzoekers en goede bekenden.

Ook wijzen de resultaten op een verschil tussen de groepen in de motivatie achter hun lokale inzet. Naarmate dorpsbewoners positiever zijn over de leefbaarheid, zijn zij eerder geneigd tot vrijwilligerswerk en besteden ze meer uren hieraan. Wanneer zij minder positief zijn, verleggen zij schijnbaar hun activiteiten naar andere activiteiten of contexten. Traditioneel gebonden dorpsbewoners vormen een uitzondering: zij doen vaker vrijwilligerswerk wanneer zij het meest positief zijn over de leefbaarheid, maar besteden het meeste aantal uren hieraan als zij juist minder positief zijn. Het is plausibel dat dit blijkt geeft van een minder vrijblijvende relatie met het dorp, waardoor deze groep zich genooddaakt voelt een extra inspanning te leveren in tijden van achteruitgang.

Bewoners positief over de dorps doe-democratie, maar niet over de gemeente

Actieve bewoners willen met hun inzet bijdragen aan de leefbaarheid van het dorp, maar dit hoeven andere bewoners niet zo te ervaren. In het algemeen hebben bewoners echter veel waardering voor de inspanningen van medebewoners (81%) en vinden zij dat bewoners samen moeten zorgen dat het 'goed leven is voor alle bewoners' (82%). Een meerderheid vindt zelfs dat bewoners meer te zeggen zouden moeten hebben in het dorp (55%). Zoals te verwachten was, zijn bewoners met een sterke dorpsbinding het meest enthousiast over de lokale doe-democratie, maar ook rustzoekers en ongebonden bewoners zijn overwegend positief.

Over de dorpsraad zijn de meningen van bewoners meer wisselend. Twee derde van de bewoners met een dorpsraad (of een vergelijkbaar bewonersorgaan) vindt dat de dorpsraad open staat voor alle meningen (65%), maar een kwart (24%) vindt dat bepaalde groepen in de dorpsraad overheersen. De bewoners staan kritischer tegenover de effectiviteit

van de dorpsraad. Nog niet de helft van de bewoners vindt dat de dorpsraad veel gedaan krijgt (46%). De beperkte effectiviteit zal niet alleen worden toegeschreven aan de leden van de dorpsraad, want ook de gemeente speelt hierin een belangrijke rol. Maar een derde van de bewoners (32%) vindt dat de gemeente genoeg doet voor de leefbaarheid van dorpen en maar iets meer bewoners (43%) ervaren dat de gemeente openstaat voor initiatieven van bewoners. De bewoners met de meeste dorpsbinding staan iets positiever ten opzichte van zowel de dorpsraad als de gemeente, maar van een scherp contrast tussen groepen is hier evenmin sprake.

De dorpse doe-democratie in de toekomst

We concluderen dat het draagvlak voor de dorpse doe-democratie veel breder is dan alleen de bewoners met een sterke dorpsbinding. Ook bewoners met weinig dorpsbinding staan positief tegenover de actieve inzet door medebewoners. Dit is begrijpelijk aangezien deze groepen niet wezenlijk verschillen in wat ze belangrijk vinden voor de leefbaarheid. Bovendien bleek actieve inzet niet het exclusieve domein van een harde kern van dorpsbewoners. Naast dit positieve beeld, wijzen de resultaten van ons onderzoek op drie spanningsvelden die een verder uitgroeien van de lokale participatiesamenleving kunnen belemmeren.

Een eerste obstakel is de afstand tussen bewoners en de gemeente. Wanneer bewoners meer verantwoordelijkheden naar zich toetrekken, blijft de gemeente een onmisbare partner, maar de houding van dorpsbewoners getuigt gemiddeld genomen van weinig vertrouwen hierin. Een tweede obstakel betreft de leefbaarheid zelf. Die lijkt positief bij te dragen aan de bereidheid tot inzet; wanneer de overheid haar inspanningen terugschroeft zal dat vaak nadelig uitpakken voor de leefbaarheid en daarmee voor de inzet van bewoners. Een derde obstakel betreft de kwetsbaarheid van traditioneel gebonden vrijwilligers. Ten opzichte van andere vrijwilligers zetten zij zich meer uren in naarmate zij de leefbaarheid als minder gunstig ervaren, mogelijk omdat ze hun bijdrage als een morele verplichting zien. Aangezien juist traditioneel gebonden bewoners oververtegenwoordigd zijn in gebieden waar de leefbaarheid onder druk staat, bestaat het risico op teleurstelling en overbelasting. Deze drie obstakels zijn echter vooralsnog geen onoverkomelijke belemmeringen, want in de onderhavige studie overheerst het beeld van een platteland dat openstaat voor een samenleving met een grotere rol voor bewoners.

1 De lokale participatiesamenleving

De afgelopen jaren zijn dorpsbewoners veelvuldig aangesproken op hun eigen kracht. In het begin van de eeuw gaf het plattelandsvernieuwingsbeleid al een impuls aan bottom-up-initiatieven ter verbetering van de leefbaarheid (LNV 2004). Meer recent vormen decentralisatie van beleid en bezuinigingen de aanleiding om bewoners aan te spreken op hun betrokkenheid bij de lokale leefbaarheid. Dit geldt in het bijzonder in regio's waar krimp en vergrijzing steeds beter voelbaar zijn (Rijk/VNG/IPO 2012). Ondertussen zwelt vanuit de samenleving de roep aan om meer (juridische) mogelijkheden te creëren voor maatschappelijk initiatief. Zo maakt het Landelijk Samenwerkingsverband Actieve bewoners (LSA) zich hard voor buurtrecht. Dit geeft groepen burgers het recht mee te bieden op het uitvoeren van een overheidsdienst (*right to challenge*) en verplicht gemeenten mee te werken aan plannen om zelf maatschappelijk vastgoed in de buurt in handen te krijgen (www.lsabewoners.nl).

Eenzijds tonen enquêtegegevens geen overtuigende stijging in de mate waarin Nederlanders zich vrijwillig inzetten voor hun omgeving (Van Houwelingen et al. 2014). Anderzijds lijkt de participatiesamenleving wel degelijk vorm te krijgen in de lokale leefomgeving. Zo wijzen inventarisaties op een sterke toename van het aantal lokale coöperaties gericht op zorg (Van Beest 2014), energieopwekking (Schwencke 2016) en breedbandinternet (Salemink en Strijker 2015). Ook datgene wat verdwijnt of dreigt te verdwijnen, zoals kleine dorpscholen of pinautomaten, zet bewoners aan tot gezamenlijke inzet. Een van de vele voorbeelden hiervan is de Rieshoek in het dorp Noordlaren, waar bewoners een leeggekomen schoolgebouw omtoverden tot een ontmoetingsplek waar ondernemers, maatschappelijke instellingen en bewoners hun activiteiten kunnen ontplooiën. 'Het is eigenlijk het dorpsplein van vroeger', zegt een van de initiatiefnemers enthousiast (Van den Krommenacker 2016).

De gewenste lokale participatiemaatschappij wordt soms aangeduid met de term 'doe-democratie' (BZK 2013). Een opkomende doe-democratie behelst een zeer gedeeltelijke verschuiving van een vertegenwoordigende naar een participatieve democratie, want: 'als democratie verwijst naar het volk (*demos*) dat meeregeert (*kratia*), dan verwijst de doe-democratie naar het volk dat meeregeert door "simpelweg" te doen; door concrete zaken in het publieke domein zélf (als burgers) of samen met instanties op te pakken.' (Van de Wijdeven 2012: 295).

Oftewel, wie zich inzet voor de lokale omgeving beïnvloedt daarmee wat er in die omgeving tot stand komt. Dit is niet alleen zo bij wat Van Houwelingen et al. aanduiden als 'beleidsbeïnvloedende' inzet, zoals het voeren van acties of het leveren van inspraak, maar ook bij 'zelfredzame' inzet, waarmee burgers onderling voorzien in collectieve behoeften, zoals bij het organiseren van een dorpsfeest of koffieochtend voor ouderen (Van Houwelingen et al. 2014).

Hoewel vaak gesproken wordt over dé leefbaarheid en dé bewoners, kunnen de wensen en verwachtingen van verschillende groepen bewoners uiteenlopen. Dit gegeven wordt nog

meer relevant wanneer de leefbaarheid afhankelijker wordt van de inzet van bewoners, en actieve bewoners dus steeds meer een stempel drukken op de leefomgeving die zij delen met minder betrokken bewoners. Meningsverschillen over leefbaarheid hoeven geen onoverkomelijk probleem te vormen, maar een mogelijke valkuil is wel dat belangen kunnen botsen. Ook omdat bepaalde groepen effectiever zijn dan andere groepen in het waarmaken van hun idealen en het veiligstellen van belangen kan ongelijkheid ontstaan (Van den Broek et al. 2016).

1.1 Wat is een leefbaar dorp?

Een veelgebruikte omschrijving van leefbaarheid is 'de mate waarin de leefomgeving aansluit bij de voorwaarden en behoeften die er door de mens aan worden gesteld' (Leidemeijer en Van Kamp 2004: 95). Maar zij roept gelijk een vervolgvraag op: wat zijn dan de eisen en wensen die de mens aan haar leefomgeving stelt? Het zal duidelijk zijn dat de verlangens van bewoners verschillen. Van een stadsbuurt worden andere zaken verlangd dan van een dorp en verwachtingen veranderen in de loop der tijd. Ook binnen buurten en dorpen kunnen aanzienlijke verschillen bestaan, afhankelijk van wat de leefomgeving betekent in het leven van een bewoner.

Als gevolg van toenemende welvaart, mobiliteit en individualisering veranderden dorpen in de afgelopen eeuw ingrijpend (Mak 1996). Het beleidsdenken over wat dorpen leefbaar en aantrekkelijk maakt, veranderde mee. Was er in de jaren zeventig nog een nationale subsidieregeling voor de laatst overgebleven dorpswinkel, gaandeweg verschoof de nadruk van de 'aanwezigheid' van voorzieningen naar de 'bereikbaarheid' ervan. Nu 93% van de plattelandshuishoudens over een of meerdere auto's beschikt, is deze bereikbaarheid vooral een probleem voor de jongere of juist oudere bewoners zonder auto of rijbewijs (Steenbekkers en Vermeij 2013). Toch hebben veel dorpsbewoners een voorkeur voor voorzieningen in hun omgeving. 'Een geldautomaat in het dorp was een vurige wens van de bewoners', zegt bijvoorbeeld wethouder Van der Aalst van het Gelderse Ubbergen bij de opening van de gesubsidieerde pinautomaat in het dorpje Leuth (De Graaf 2014).

Een andere ontwikkeling is de transformatie van het platteland van 'productieruimte' naar 'consumptieruimte'. Terwijl het boerenbedrijf als werkgever terrein verloor, werd het 'genieten' een primaire functie van het platteland. De uitstekende ruimtelijke kwaliteit van de rurale omgeving is een belangrijk onderdeel van een leefbaar platteland en een belangrijke reden om naar het platteland te verhuizen. De komst van recreanten en toeristen is van toenemend belang voor de vitaliteit van dorpen en plattelandsregio's. Dit werd een belangrijke overweging achter aanzienlijke investeringen in de natuurlijke en cultuurhistorische kwaliteiten van het platteland (VROM/LNV/V&W/EZ/OCW 2006).

1.2 Verschillende perspectieven op het dorp

Als het gaat over tegenstellingen in de dorpsbevolking gaat het vaak over de tegenstellingen tussen nieuwkomers en oorspronkelijke bewoners. Zo beschreef Brunt in de jaren

zeventig de hoogoplopende verschillen van inzicht tussen ‘stedelingen’ en ‘dorpsbewoners’ rond de supermarkt en het jeugdhonk (Brunt 1974). In andere gevallen gingen nieuwe bewoners hun eigen gang, zonder veel aansluiting te zoeken bij de lokale mores (Meijering et al. 2007). Een veelgehoord twistpunt was dat nieuwkomers zich zouden onttrekken aan het dorpsleven, waardoor het draagvlak voor de bestaande sociale infrastructuur uitgehold zou raken (Mak 1996). In de meeste hedendaagse dorpen is de tegenstelling tussen nieuwkomers echter verre van scherp (Steenbekkers et al. 2008). Een groot verschil is dat tegenwoordig de import numeriek de overhand neemt, waardoor onwrikbare lokale praktijken verdwijnen. Bovendien is de diversiteit in beide groepen groot. Uiteenlopende bewoners met uiteenlopende verhuismotieven nemen hun intrek in dorpen. Terwijl een deel van de nieuwe bewoners zoekt naar rust en ruimte, wordt een ander deel juist aangetrokken door het kleinschalige dorpsleven (Bijker et al. 2012; Stockdale 2015). Onder de dorpsautochtonen zijn bewoners die treuren om de afgenomen sociale controle en bewoners die deze afname met grote opluchting verwelkomen (Simon et al. 2007). Het onderscheid tussen nieuwe en oude bewoners lijkt dus steeds minder bruikbaar te zijn om verschillen tussen bewoners te beschrijven.

Ook andere indelingen, bijvoorbeeld naar leeftijd, beschrijven de verschillen in binding maar ten dele. In de recente publicatie *Kleine gebaren* kwam de diversiteit tussen ouderen naar voren (Vermeij 2016). Ouderen met veel eigen hulpbronnen kunnen over veel hulpvaardige contacten beschikken, meer kwetsbare ouderen zijn meer geïsoleerd maar ook meer afhankelijk van het dorp. Binnen de dorpsjeugd kunnen behoeften eveneens uiteenlopen. Terwijl een deel van de jongeren – vooral degenen op een hoger schoolniveau en met import ouders – toeleeft naar het moment dat zij uitvliegen naar de volgende bestemming, zijn andere jongeren sterk aan het dorp gebonden (Thissen et al. 2010). Voor deze laatste groep zal de beschikbaarheid van betaalbare woningen heel belangrijk zijn. Een relevanter onderscheid dan genoemde achtergrondkenmerken is de manier waarop bewoners zich verhouden tot hun dorp. Door toenemend autobezit, verhuismobiliteit en digitale mogelijkheden is de wereld buiten de eigen buurt en regio deel gaan uitmaken van de dagelijkse leefwereld van veel bewoners. Deze grotere keuzevrijheid kan men zien als een bevrijding van zowel de fysieke plaats (Lewicka 2011) als de sociale gemeenschap die zich daar bevindt (Wellman 1979). Maar dit betekent niet dat de lokale leefomgeving onbelangrijk is, althans niet voor iedereen. Enerzijds zijn minder kansrijke en minder mobiele bewoners meer gehecht aan de buurt dan de welvarende ‘kosmopolieten’ die de regio en de wereld tot hun achtertuin maken (Hannerz 1990; Lewicka 2005; Volker et al. 2014). Anderzijds is de lokale leefomgeving daarmee niet per definitie het domein geworden van de meer kwetsbare bewoners. Door de toename van mobiliteit ontstaat ook de mogelijkheid tot binding met verschillende plaatsen tegelijkertijd (Barcus en Brunn 2010); een kosmopolitische leefstijl hoeft daarom niet in de weg te staan van lokale binding (Gustafson 2009). Meer kansrijke bewoners tonen dan ook niet minder betrokkenheid bij de kwaliteit van hun leefomgeving (Van Houwelingen en Dekker 2015). Dit kunnen NIMBY-protessen (*not in my backyard*) zijn of idealistische initiatieven onder het mom *think global, act local*, maar ook gewoon een bardienst voor de voetbalvereniging.

In deze publicatie onderscheiden we bewoners niet op voorhand op basis van achtergrondkenmerken als woongeschiedenis of leeftijd, maar draaien we het om: we gaan af op de betekenis die het dorp langs diverse dimensies voor bewoners vervult en gaan vervolgens na hoe de verschillende bindingspatronen samenhangen met achtergrondkenmerken. Het hoofddoel van deze studie is vervolgens om zicht te krijgen op de verschillen tussen deze groepen bewoners. Wat betekent voor hen een goede leefbaarheid? Zijn het bijvoorbeeld alleen de meest gebonden bewonersgroepen die veel waarde hechten aan een basisschool in het dorp of is dat iets wat iedereen belangrijk vindt? Waar zetten de groepen bewoners zich zelf voor in? En hoe kijken ze aan tegen initiatieven waar actieve bewoners zich zo hard voor inzetten?

Kader 1 Het databestand Sociaal Vitaal Platteland 2014

Deze studie is gebaseerd op het databestand Sociaal Vitaal Platteland uit 2014 (svP'14), een vervolg op svP'11 (Vermeij 2015). Net als het eerdere onderzoek bestond de populatie van het huidige onderzoek uit de ruim twee miljoen Nederlanders van vijftien jaar of ouder die wonen in dorpen met minder dan 3000 inwoners of in een buitengebied. Om precies te zijn: het gaat om de inwoners van CBS-buurtten (Centraal Bureau voor de Statistiek; afbakening 2009) in viercijferige postcodegebieden met een omgevingsadressendichtheid (oad) van minder dan 500, of minder dan 1000 in een gemeente met een oad minder dan 1000. Buurtten die samen met omliggende buurtten een bevolkingskern met 3000 inwoners of meer vormen vallen af. De data zijn verzameld in het najaar van 2014 met een vragenlijst die zowel schriftelijk als digitaal ingevuld kon worden. Om een representatief beeld te krijgen van de dorpsbewoners in Nederland, werd de steekproef getrokken uit de Gemeentelijke Basisadministratie, waarbij bewoners van 75 jaar en ouder werden oververtegenwoordigd. Van de 16.300 personen die een uitnodiging kregen voor het onderzoek, vulde 48% de vragenlijst in. Dit resulteerde in gegevens over 7749 respondenten, waarvan 1244 van 75 jaar of ouder. Omdat bepaalde groepen nu eenmaal vaker meedoen aan onderzoek dan andere, werd gebruikgemaakt van een weegfactor die corrigeert voor verschillen tussen de deelnemers en de totale populatie in kenmerken als leeftijd, inkomen en huishoudsamenstelling. Toch is het goed te beseffen dat deze weegfactor niet voor alle selectieve respons kan corrigeren: mensen zijn bijvoorbeeld eerder bereid deel te nemen aan onderzoek als het onderwerp hen aanspreekt, waardoor het goed mogelijk is dat de onderwerpen in deze studie wat worden overschat.

1.3 Deze publicatie

In het vervolg van deze publicatie maken we een typologie van dorpsbewoners op basis van de manier waarop zij zich tot hun dorp verhouden (hoofdstuk 2). Met behulp van deze indeling gaan we na op welke manieren de groepen dorpsbewoners aankijken tegen de leefbaarheid van hun dorp (hoofdstuk 3) en daaraan bijdragen door vrijwillige lokale inzet (hoofdstuk 4). Om inzicht te krijgen in het draagvlak van de activiteiten van actieve bewoners, bekijken we vervolgens hoe de groepen aankijken tegen dorpsgenoten die zich inzetten voor het dorp en de rol van de dorpsraad en de gemeente hierbij (hoofdstuk 5). We sluiten af met de belangrijkste conclusies en lessen die getrokken kunnen worden (hoofdstuk 6).

2 Verschillen in dorpsbinding

Nu veel dorpsbewoners mobiel zijn, kunnen zij in grote mate zelf invulling geven aan de manier waarop zij zich aan hun woonplek binden en de aspecten die in deze binding belangrijk zijn. Zowel beperkingen als mogelijkheden, culturele voorkeuren en praktische overwegingen spelen hierbij een rol. We onderscheiden hieronder diverse dimensies van dorpsbinding (§ 2.1), waarna we nagaan welke groepen dorpsbewoners zich op deze dimensies onderscheiden (§ 2.2 en § 2.3) en waar de bewoners met de verschillende vormen van dorpsbinding het meeste voorkomen (§ 2.4).

2.1 Dimensies van binding

Vaak wordt een onderscheid gemaakt tussen sociale en fysieke binding (Brehm et al. 2006; Burholt 2012; Hidalgo en Hernandez 2001; Raymond et al. 2010; Scannell en Gifford 2010). In de woorden van Lewicka (2011: 213):

Some people feel attached to a place because of the close ties they have in their neighborhood, generational rootedness, or strong religious symbolism of the place, that is, because of social factors; others may feel attached to the physical assets of places, such as beautiful nature, possibility of recreation and rest, or physically stimulating environment.

Het onderscheid naar fysieke binding vormt een waardevolle bijdrage aan de gebruikelijke focus op de sociale kanten van dorpsbinding. Voor veel hedendaagse bewoners is de binding met het landschap belangrijker dan die met de dorpsgenoten (Scannell en Gifford 2010; Steenbekkers en Vermeij 2013). De fysieke binding blijkt bovendien een waardevolle bijdrage te leveren aan de inzet van bewoners voor de natuurlijke omgeving (Brehm et al. 2006; Vermeij 2015). Voor het huidige doel – het onderscheiden van eigentijdse patronen van binding – lijkt deze tweedeling echter te grof. In zowel de sociale binding als de fysieke binding kunnen verschillende componenten onderscheiden worden, waarvan verwacht kan worden dat zij verschillen in de hedendaagse dorpspopulatie markeren.

Binnen de sociale dimensie onderscheiden we ten eerste ‘sociale contacten’ in het dorp van ‘sociale oriëntatie’ op het dorp. Hoewel bewoners met veel contacten in het dorp vaak ook sterk op het dorp georiënteerd zullen zijn, hoeft dat vanwege mobiliteit en sociale media niet altijd zo te zijn (Barcus en Brunn 2010; Gustafson 2009). Zo kunnen mobiele en actieve bewoners een wijdverbreid netwerk buiten het dorp combineren met een gezellig leven in het dorp. Omgekeerd geldt voor minder mobiele groepen, zoals kwetsbare ouderen, juist vaak dat zij weinig lokale contacten hebben ondanks een sterke lokale oriëntatie. Het is goed mogelijk dat beide vormen van sociale binding verschillend doorwerken in de manier waarop mensen zich verhouden tot de lokale participatiesamenleving: een sterke lokale sociale oriëntatie wijst op lokaal sociaal kapitaal en betrokkenheid, maar ook op afhankelijkheid van de lokale omgeving. Op zichzelf hebben lokale contacten dit nadeel

niet. Zowel lokale contacten als contacten buiten het dorp leveren een waardevolle bijdrage aan de inzet van bewoners (Agnitsch et al. 2006).

Als derde component binnen de sociale dimensie onderscheiden we ‘culturele binding’. Antropologen hebben aangetoond dat lokale culturele praktijken een rol spelen in de vorming van lokale identiteit en het gevoel ergens bij te horen (Antonsich 2010). Binnen veranderende dorpen kunnen bewonersgroepen zich onderscheiden met een eigen representatie van het dorp en eigen bijbehorende culturele symbolen (Smith en Phillips 2001). In het algemeen zullen bewoners met een lange geschiedenis in het dorp meer culturele binding hebben, maar ook onder oorspronkelijke bewoners nemen veel lokale culturele praktijken af (Driessen 2012). Daarnaast kunnen culturele praktijken vernieuwen op een manier dat ook nieuwe bewoners zich hierin herkennen.

Binnen de fysieke binding onderscheiden we twee subdimensies: de landschappelijke binding en de functionele binding. De landschappelijke binding refereert naar wat doorgaans onder fysieke binding wordt verstaan: het belang van groene ruimte rond de woning en het dorp voor individuele bewoners (zie ook het citaat van Lewicka hierboven). De fysieke omgeving en de rust zijn een belangrijk motief voor nieuwe bewoners om naar het platteland te verhuizen, en dat geldt ook voor migranten naar minder aantrekkelijke plattelandsgebieden (Bijker et al. 2012). Toch is de liefde voor de groene omgeving bepaald niet exclusief voor nieuwkomers (Scannell en Gifford 2010). Een verschil tussen oorspronkelijke en nieuwe bewoners is wel dat nieuwe bewoners meer gericht zijn op behoud van wat er is (Zwiers et al. te verschijnen).

Tot slot onderscheiden we functionele binding, oftewel de mate waarin bewoners aangegeven zijn op het dorp (Williams en Vaske 2003). Dit is de binding waarvan duidelijk is dat deze afnam door toegenomen schaalvergroting, mobiliteit en (sociale) media, maar dat geldt niet voor iedereen in gelijke mate. Zo worden veel ouderen op hoge leeftijd minder mobiel, waardoor zij afhankelijker zijn van de voorzieningen en contacten in het dorp. Dorpsbewoners die om financiële redenen zich geen auto kunnen veroorloven, zullen eveneens vaak een relatief sterk functionele binding ervaren.

2.2 Latenteklasseanalyse

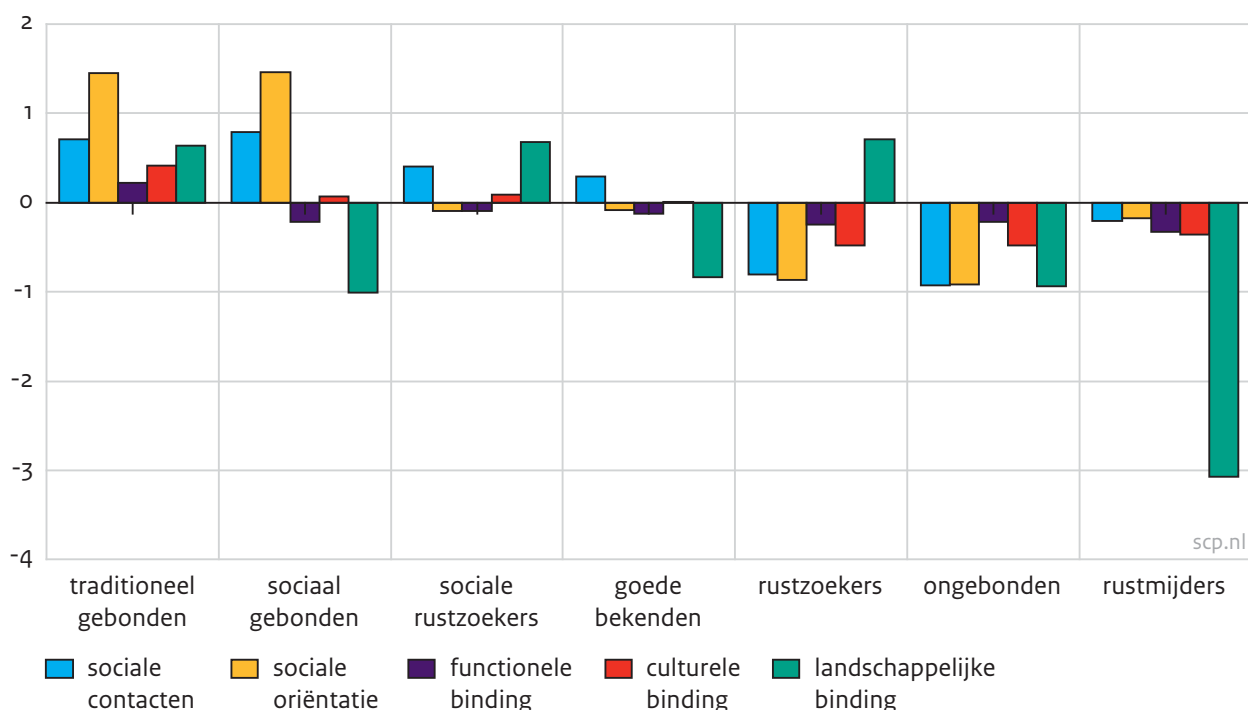
Om de verschillende vormen van binding binnen de dorpspopulatie te onderscheiden, voeren we een latenteklasseanalyse uit. Deze methode onderscheidt clusters van respondenten gebaseerd op de overeenkomsten en verschillen in hun scores op een aantal geselecteerde variabelen (Vermunt en Magidson 2002). In dit geval baseren we de analyse op vijf dimensies van dorpsbinding (zie § 2.1), elk geoperationaliseerd op basis van twee of meer stellingen of vragen (zie voor items en analyses bijlagen A1 t/m A4, te vinden via www.scp.nl bij deze titel). De verwachting was dat binnen de dorpsbevolking verschillende groepen bewoners zich zouden kenmerken door kwalitatief verschillende patronen van binding.

Het best passende model bevat zeven typen binding (figuur 2.1). Als we kijken naar het gevonden patroon, zien we dat zes typen zich opmerkelijk goed laten beschrijven langs

twee dimensies. De eerste hiervan betreft de combinatie van lokale contacten en sociale oriëntatie. Dwars op deze sociale dimensie staat de landschappelijke dimensie, die binnen elke gradatie van sociale binding een groep met een zeer sterke landschappelijke binding onderscheidt van een groep met een iets minder sterke landschappelijke binding. De zevende groep tot slot, is klein (2% van de dorpsbewoners) en onderscheidt zich vooral door (in tegenstelling tot de *communis opinio*) weinig belang te hechten aan rust en ruimte of het landschap. De vrijwel tweedimensionale uitkomst van de analyse laat zien dat in tegenstelling tot onze verwachtingen, de culturele en de functionele binding weinig toevoegen aan de klassenstructuur.

Figuur 2.1

Patronen van dorpsbinding, dorpsbewoners 15 jaar en ouder, 2014 (gemiddelden gestandaardiseerde scores)^a

a Een score van 1 geeft aan dat het typen gemiddeld een standaardafwijking hoger scoort dan de totale groep en bij een score van -1 scoort het type gemiddeld een standaardafwijking lager.

Bron: SCP/CBS (SVP'14)

2.3 Zeven typen dorpsbewoners

Om een beeld te schetsen van de bewoners die volgens de zeven patronen met hun dorp verbonden zijn, gebruiken we als aanvulling op hun scores op de dimensies van binding (zie bijlage A5) twee soorten informatie. De antwoorden op de open vraag wat hun dorp (of het dorp waar zij het dichtste bij wonen) voor hen betekent, illustreren de manier waarop bewoners met het dorp verbonden zijn; we citeren alleen de respondenten die het

meest typerend zijn voor het cluster bewoners.¹ Verder beschrijven we de typen bewoners aan de hand van de kenmerken van bewoners (tabel 2.1 en bijlage A6).

Traditioneel gebonden

De ‘traditioneel gebonden’ bewoners hebben veel contacten in het dorp. Uit hun sterke sociale oriëntatie blijkt dat deze contacten een relatief groot deel van hun totale sociale netwerk vormen. Om een indruk te geven: twee derde (67%) van hen geeft aan meer dan vijf dorpsgenoten om hulp te kunnen vragen en van eenzelfde deel (69%) wonen meer vrienden binnen het dorp dan erbuiten. Ook ervaren deze bewoners relatief veel landschappelijke, functionele en culturele binding. Wat betreft dat laatste: een grote meerderheid spreekt (wel eens) dialect (79%) en een derde (34%) luistert dagelijks naar een lokale of regionale radiozender. Met de allround binding kan deze groep beschouwd worden als een relatief traditioneel gebonden groep en als de sterkst gebonden groep. In deze groep zijn veel oorspronkelijke bewoners te vinden, zoals een bewoner van 72 jaar voor wie het dorp ‘alles’ betekent: ‘ik ben hier geboren en zal hier ook wel sterven’. Tevens zijn er veel ouderen en kerkelijken onder deze groep en bewoners die relatief laag opgeleid zijn.

Sociaal gebonden

De ‘sociaal gebonden’ bewoners ervaren duidelijk minder functionele, culturele en landschappelijke binding dan traditioneel gebonden bewoners, maar zijn in sociaal opzicht even sterk met het dorp verbonden. Onder deze groep zijn veel dorpsautochtonen en veel jongeren, zoals een vrouw van 18 jaar die over haar dorp zegt: ‘een plaats waar ik ben opgegroeid en waar een groot deel van mijn sociale leven zich afspeelt.’ Maar er zijn ook oudere bewoners voor wie de binding vooral sociaal is; voor een vrouw van 62 jaar betekent het dorp ‘veel, ik ben er opgegroeid, getrouwd, heb er mijn kinderen gekregen’.

Sociale rustzoekers

Hoewel sociale rustzoekers ook veel lokale contacten hebben – 54% kan meer dan vijf dorpsgenoten om hulp vragen – zijn deze contacten in relatieve zin voor hen minder belangrijk. Van vrijwel geen van hen (3%) wonen meer vrienden in het dorp dan erbuiten. De beschrijving van een bewoonster van 58 jaar bevestigt de positieve, maar niet exclusieve sociale binding met het dorp: ‘ik voel me hier thuis, maar het betekent niet alles.’ Ook een bewoonster van 49 jaar waardeert de goede, maar ook enigszins vrijblijvende omgang met dorpsgenoten: ze heeft ‘weinig tot geen last van burens, maar indien nodig help je elkaar.’ De lokale contacten van sociale rustzoekers staan een landschappelijke binding niet in de weg, want deze bewoners hechten veel waarde aan rust en ruimte en het landschap. Een bewoner van 62 jaar benadrukt de ‘rust, veiligheid en ruimte’ en de mogelijkheden voor tuinieren. Sociale rustzoekers zijn iets ouder dan gemiddeld. Daarbij zijn er onder deze groep veel bewoners die al lang in het dorp wonen, maar er niet altijd hebben gewoond.

1 De posterior probability was minimaal 0,80.

Goede bekenden

Net als sociale rustzoekers hebben ‘goede bekenden’ veel contacten in het dorp zonder sterk op deze contacten aangewezen te zijn. Voor een bewoonster van 54 jaar betekent dit dat zij vooral de sfeer van het dorp belangrijk vindt; ze vindt het dorp ‘gezellig’ en schrijft verder: ‘de meeste mensen ken je van gezicht.’ Een bewoonster van 47 jaar schrijft: ‘de mensen en contacten zijn heel prettig en de sociale controle kan soms ook heel handig zijn.’ Vermoedelijk denkt zij bij sociale controle aan de oplettendheid van dorpsgenoten rond opgroeiende kinderen, en niet aan de verregaande bemoeienis in de persoonlijke sfeer die vaak juist negatief gewaardeerd wordt. Voor een bewoonster van zeventien lijkt deze lichte vorm van binding een tijdelijke situatie. Voor haar betekent het dorp ‘een plek om te wonen [...] mijn familie woont er, maar daarnaast betekent het dorp eigenlijk niet echt iets voor mij’. In vergelijking met andere groepen zijn ‘goede bekenden’ iets vaker vrouw en hebben ze iets vaker thuiswonende kinderen.

Rustzoekers

In vergelijking met de eerdere groepen hebben ‘rustzoekers’ weinig contacten in het dorp, maar dat betekent niet dat zij geïsoleerd leven. Slechts 17% kan meer dan vijf dorpsgenoten om hulp vragen, maar een ruime meerderheid (84%) kent meer dan vijf dorpsgenoten van naam. Begrijpelijkerwijs hebben lokale contacten een bescheiden plaats in het sociale netwerk van rustzoekers. De landschappelijke binding van deze groep is daarentegen sterk, zoals ook naar voren komt in hun beschrijvingen van wat het dorp voor hen betekent. ‘Lucht, licht, ruimte, natuur, schoonheid, ademen en (soms) stilte’, betekent het dorp voor een bewoonster van 64 jaar, ‘alleen op het platteland kan ik leven en me thuis voelen, in een stad zou ik stikken’. Ook een bewoonster van 46 jaar waardeert dat het dorp ‘heerlijk rustig’ is. Ze heeft ‘weinig contact met de andere inwoners’ en gebruikt ‘het dorp vooral om buiten het werk snel tot rust te komen’. Onder deze groep zijn veel nieuwe bewoners, voor wie de beperkte sociale binding een tijdelijke situatie kan zijn. Voor een bewoner van 38 jaar is het dorp ‘op dit moment alleen een plek om te wonen, maar dat kan in de toekomst wellicht veranderen’. Voor bewoners die al lang in het dorp wonen kan het dorp in sociaal opzicht ook juist minder gaan betekenen, bijvoorbeeld voor een bewoonster van 83 jaar: ‘Weinig meer [...] de omgeving is prachtig, ik heb een scootmobiel en geniet daarvan, maar de burens zijn ingekomen en tonen weinig of geen interesse’. In vergelijking met andere groepen zijn rustzoekers vaak van middelbare leeftijd en hoogopgeleid.

Ongebonden

Net als ‘rustzoekers’ hebben ‘ongebonden’ bewoners niet veel contacten in het dorp, ook in vergelijking met hun contacten buiten het dorp. Bovendien hebben zij niet bijzonder veel landschappelijke binding. Een man van 90 jaar schrijft zijn beperkte binding toe aan de ‘verdeling van het dorp door spoorlijnen en autowegen’. Een jongen van vijftien jaar stelt dat er ‘niet veel leeftijdsgenoten’ zijn en hij ‘niet op een vereniging’ zit. Ook in deze groep zijn nieuwe bewoners oververtegenwoordigd, maar kan de sociale binding ook zijn afgeno-

men met de tijd. Voor een bewoonster van 85 jaar betekent het dorp 'gelet om mijn lichamelijke en geestelijke conditie niet zo veel meer'. Een vrouw van 53 jaar schrijft haar beperkte binding toe aan haar levensfase: het dorp betekent voor haar 'niet veel, wij zijn 50-plus en hebben dus geen kinderen intern'. Ongebonden bewoners zijn relatief vaak alleenstaand en hebben vaker dan gemiddeld een laag inkomen.

Rustmijders

De zevende en laatste klasse onderscheidt zich vooral door een relatief negatieve score op het belang van het landschap en de rust en ruimte: terwijl bijvoorbeeld maar 4% van de dorpsbewoners aangeeft rust en ruimte helemaal niet of niet zo belangrijk te vinden voor het woonplezier, geldt dit voor 95% van de rustmijders. Dat zij weinig waarde hechten aan het landschap en rust en ruimte, lijkt voor een deel van de bewoners samen te hangen met een teleurstelling over afwezige voorzieningen. Een man van 41 jaar omschrijft zijn dorp als 'de plek waar ik opgegroeid ben, veel bekenden en een ons-kent-ons gevoel, maar geen voorzieningen en veel onverkoopbare huizen'. Een bewoonster van zeventien jaar schrijft: 'Ik vind dit dorp gezellig, maar ik prefereer de stad.' Omdat veel van deze bewoners jong zijn is het niet vreemd dat veel van hen het zonder auto of rijbewijs moeten stellen en dat bewoners met een laag inkomen oververtegenwoordigd zijn.

Hoewel er een duidelijk verband bestaat tussen woonduur en dorpsbinding, is dit verband geen wetmatigheid. Bewoners die al hun hele leven in hetzelfde dorp wonen, zijn sterk oververtegenwoordigd onder de meest gebonden bewonersgroepen (tabel 2.1). Toch is maar 22% van hen traditioneel gebonden en 19% sociaal gebonden. Het aandeel sociale rustzoekers (23%) en goede bekenden (19%) is onder hen ongeveer even groot en zelfs rustzoekers (9%), ongebonden bewoners (5%) en rustmijders (3%) komen onder de dorpsautochtonen voor. Omgekeerd behoort van degenen die maximaal vijf jaar in het dorp wonen, het overgrote deel wel tot de rustzoekers (51%) en de ongebonden groep (19%). Dit zal vaak een tijdelijke situatie zijn, omdat zij met de jaren meer lokale contacten opbouwen.

Tabel 2.1

De zeven klassen van dorpsbinding naar individuele kenmerken, 2014 (in procenten)

	traditio- neel gebon- den	sociaal gebon- den	sociale rust- zoekers	goede beken- den (ref.)	rust- zoekers	onge- bonden	rust- mijders	totaal
15-29 jaar	13*	39*	12*	21	13*	23	53*	19
30-44 jaar	20	19	19	20	20	23	10*	20
45-59 jaar	26*	23*	34	31	34	27	17*	30
60-74 jaar	27*	13*	27*	21	25*	20	12*	23
≥ 75 jaar	14*	6	9*	7	8	8	8	8
lo, lbo, vmbo	47*	34	33	34	27*	35	40	34
mbo, havo, vwo	37	43	37	39	34*	36	39	37
hbo, wo	17*	22*	29	27	39*	30	21	29
bezoekt een kerk (minimaal maandelijks)	30*	17*	25	23	14*	15*	10*	21
heel leven in dorp	51*	59*	28*	33	11*	15*	41*	30
import (> 15 jaar)	42	32*	51*	45	42	39*	30*	43
import (6-15 jaar)	5*	7*	16	17	27*	27*	16	18
import (0-5 jaar)	2*	3*	5	5	20*	18*	12*	10
%	13	10	24	17	24	10	2	100
N (ongewogen)	1084	661	1946	1299	1868	717	174	7749

* Verschilt significant van de 'goede bekenden' ($p < 0,05$).

Bron: SCP/CBS (SVP'14)

2.4 Meer traditionele en sociale dorpsbinding in het zuidoosten

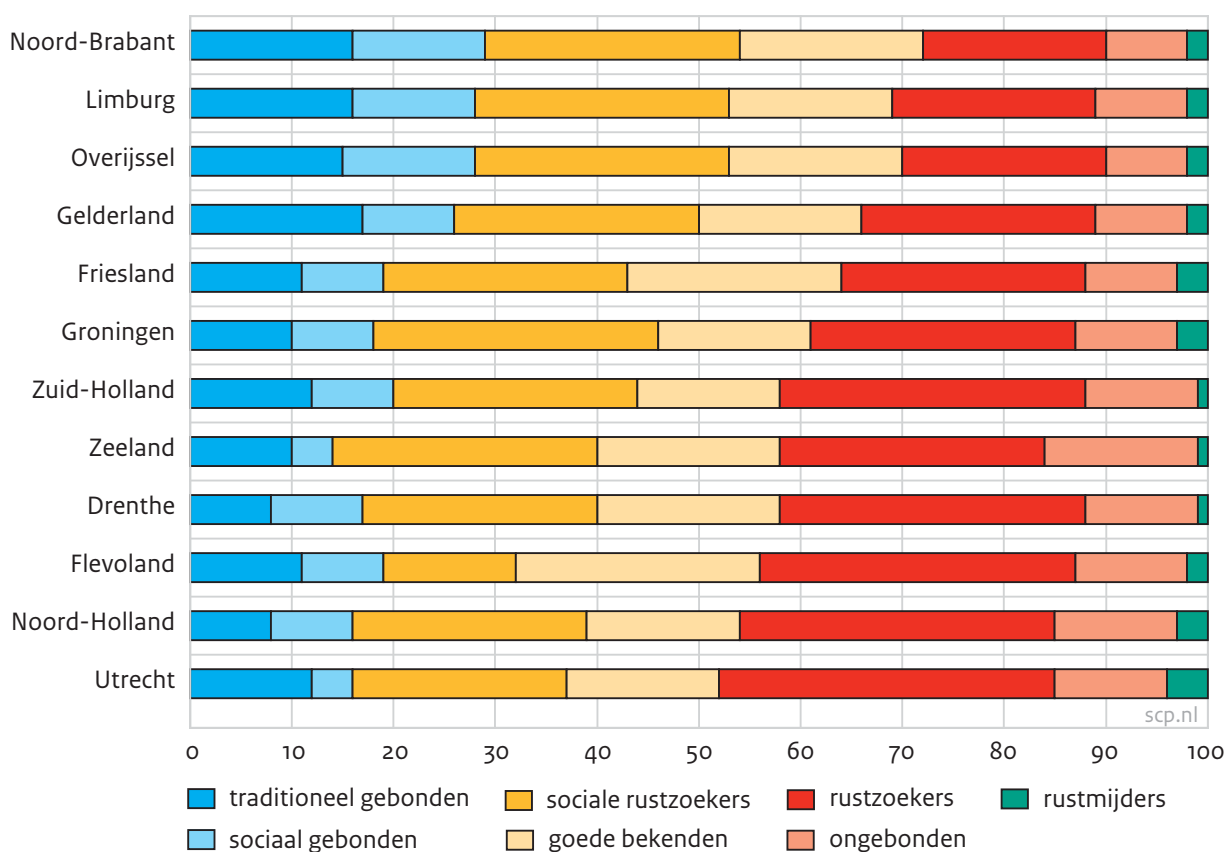
Eerder onderzoek liet zien dat de manier waarop bewoners zich tot hun dorp verhouden weinig samenhangt met de plek waar mensen wonen (Flaherty en Brown 2010; Vermeij 2015) en dus vooral veel zegt over henzelf. Ook wanneer we de hier gevonden typen relateren aan kenmerken van de plek komen geen scherpe contrasten naar voren. Het meest selectief in de keuze voor een woonplek lijken de rustzoekers. Zij wonen iets minder vaak dan anderen in grote dorpen en juist vaker in het buitengebied en landschappelijk aantrekkelijke gebieden.² Dit laatste geldt ook voor de sociale rustzoekers (zie bijlage tabel A7).

² De aantrekkelijkheid van het landschap is hier bepaald op basis van de BelevingsGIS zoals ontwikkeld door Alterra (Roos-Klein Lankhorst et al. 2005). Zie verder Vermeij (2015).

Ook zijn de typen niet gelijk verdeeld over de provincies. In figuur 2.2 zijn de provincies geordend op basis van het percentage bewoners met de minste dorpsbinding: de rustzoekers, de ongebonden bewoners en de rustmijders. Deze gecombineerde groep bewoners is het kleinst in Noord-Brabant waar nog niet een derde in een van deze drie groepen valt (29%) en het grootst in Utrecht waar bijna de helft van de dorpsbewoners tot één van deze groepen behoort (48%). Kijken we naar de andere kant van het spectrum, naar de traditioneel en sociaal gebonden bewoners, dan zien we dat zij relatief groot zijn in Noord-Brabant, Limburg, Overijssel en Gelderland, waar omstreeks een kwart van de dorpsbewoners in een van beide categorieën valt. Tot slot gingen we na in hoeverre de groepen vertegenwoordigd zijn in krimpgebieden. Traditioneel gebonden bewoners komen hier iets vaker voor, ongebonden en sociaal gebonden juist iets minder vaak.

Figuur 2.2

Dorpsbinding naar provincie, dorpsbewoners 15 jaar en ouder, 2014 (in procenten)

Bron: SCP/CBS (SVP'14)

3 Onenigheid over leefbaarheid?

3.1 Meer gebonden bewoners positiever over leefbaarheid

Over de leefbaarheid van het platteland bestaan twee tegengestelde beelden. Enerzijds wordt het discours rond de leefbaarheid van dorpen vaak gedomineerd door beelden van verlies en schaarste. Actieve bewoners luiden niet zelden de noodklok over de vermeende teloorgang van de leefbaarheid, bijvoorbeeld wanneer een dorpsschool met sluiting bedreigd wordt. Anderzijds bestaat het beeld dat het leven juist goed is op het platteland. In overeenstemming hiermee toont vergelijkend onderzoek een grote tevredenheid onder plattelandsbewoners die eraan toegeschreven kan worden dat grootstedelijke problematiek als onveiligheid, verloedering en etnische spanningen minder aanwezig zijn (Steenbekers en Vermeij 2013).

Het algemene oordeel van dorpsbewoners in de huidige studie bevestigt het laatste (tabel 3.1). Meer dan de helft van de dorpsbewoners (57%) vindt zelfs dat het dorp zich in een positieve richting ontwikkelt, tegenover 18% die een negatieve ontwikkeling ziet (de rest ziet geen ontwikkeling). De groepen bewoners die het sterkst aan het dorp verbonden zijn, ervaren de leefbaarheid het meest positief. Het verschil tussen de typen bewoners kan worden toegeschreven aan hun binding, want het wordt niet veroorzaakt door individuele kenmerken van de typen bewoners (zie bijlage B1, te vinden op www.scp.nl bij deze titel). Integendeel, hogeropgeleiden zijn juist iets positiever (traditioneel en sociaal gebonden zijn relatief laagopgeleid) en leeftijd en woongeschiedenis vertonen geen relatie met het oordeel over de leefbaarheid.

Dat bewoners met een sterke dorpsbinding positiever zijn over de leefbaarheid van het dorp dan bewoners met minder binding, botst enigszins met het beeld dat traditionele binding juist een bron van teleurstelling kan zijn, omdat deze gebaseerd is op referentiekaders uit het verleden (Thissen en Loopmans 2013). Juist bij bewoners met een traditionele binding kan het verdwijnen van dorpsvoorzieningen en het veranderen van de dorpscultuur als achteruitgang worden ervaren.

Toch is een positief verband tussen lokale binding en een positieve waardering van de kwaliteiten van de lokale gemeenschap een gebruikelijke onderzoeksbevinding (Fleury-Bahi et al. 2008; Mesch en Manor 1998). Dit is begrijpelijk vanuit het idee dat een positieve waardering de behoefte tot binding kan aanwakkeren en dat, omgekeerd, teleurstellende ontwikkelingen in de omgeving kunnen leiden tot een minder sterke binding. In de open antwoorden kwamen enkele oudere bewoners aan het woord van wie de binding met dorpsgenoten in de loop der tijd afstandelijker was geworden (zie § 2.3). Een andere verklaring voor het positieve verband is dat lokale binding de kwaliteit van het wonen in positieve richting beïnvloedt. Terwijl een sterke sociale cohesie voor sociaal gebonden bewoners veel kan opleveren, kan een bewoner aan de zijlijn hier weinig aan hebben of zich zelfs buitengesloten voelen.

Tabel 3.1

Beleving van leefbaarheid naar type dorpsbinding, dorpsbewoners 15 jaar en ouder, 2014 (in procenten en gemiddelden)^a

	traditio- neel gebon- den	sociaal gebon- den	sociale rust- zoekers	goede beken- den (ref.)	rust- zoekers	onge- bonden	rust- mijders	totaal
het is goed wonen in het dorp	97*	95*	94*	91	85	74*	57*	89
gaat de goede kant op met het dorp	63*	63*	60*	54	53	48*	49*	57
met de leefbaarheid van het dorp is het slecht gesteld	9*	8*	8*	10	9*	13*	17*	9
het dorp heeft weinig te bieden	19*	14*	19*	19	30*	38*	38*	23
beleving leefbaarheid ^b	73*	72*	71*	67	65*	60*	55	68

a Bij de eerste, derde en vierde stelling werden de antwoorden 'wel' en 'helemaal' als bevestigend opgevat. Overige antwoordcategorieën waren 'enigszins', 'niet', 'helemaal niet' en 'weet niet' (die laatste is buiten beschouwing gelaten). Bij het tweede item luidde de vraagstelling: 'Al met al, hoe vindt u dat het gaat met het dorp waar u woont (of het dichtste bij woont). Vindt u dat het de verkeerde kant of de goede kant op gaat?' 'Duidelijk de goede kant op' en 'iets meer de goede dan de verkeerde kant op' zijn hier samengenomen. Overige antwoordmogelijkheden waren 'duidelijk de verkeerde kant op', 'iets meer de verkeerde dan de goede kant op', 'niet de verkeerde en niet de goede kant op' en 'weet niet' (buiten beschouwing gelaten).

b De vier items werden als vijfpuntsschaal gemiddeld en getransformeerd naar een schaal van 0-100 (Cronbach's alfa=0,60).

* Verschilt significant van de 'goede bekenden' ($p < 0,05$).

Bron: SCP/CBS (SVP'14)

Uiteraard zijn er niet alleen verschillen in de manier waarop groepen bewoners de leefbaarheid van dorpen *belev*en, maar zijn er ook daadwerkelijke verschillen in leefbaarheid tussen regio's en dorpen. Zo vormen de gasboringen in Groningen een bedreiging voor het veiligheidsgevoel van bewoners en daarmee de basale leefbaarheid (De Kam en Raemaekers 2014). Hierop zal een volgende publicatie ingaan. In deze studie spelen de verschillen tussen de typen bewoners geen grote rol aangezien deze redelijk gelijk verspreid zijn over het land (zie § 2.4).

3.2 Aspecten van leefbaarheid

Leefbaarheid is een breed en abstract begrip. Wanneer bewoners denken aan de leefbaarheid van hun dorp en de ontwikkelingen daarin, zullen zij zich een voorstelling maken van

de concrete zaken, ervaringen en gevoelens die voor hen relevant zijn. Zoals betoogd in hoofdstuk 1 kunnen onder leefbaarheid verschillende zaken geschaard worden. Om onderscheid te maken tussen aspecten van leefbaarheid is gebruikgemaakt van een achttiental items, waarbij respondenten werd gevraagd in hoeverre zij het in het item genoemde leefbaarheidsdoel belangrijk vinden. Met behulp van factoranalyse werden deze items teruggebracht tot vijf dimensies van leefbaarheid (figuur 3.1). Om een beeld te schetsen van de gedachten die schuil gaan achter deze dimensies maken we weer gebruik van open antwoorden. Het gaat nu om de toelichting die respondenten gaven op de ontwikkelingen die zij in hun dorp waarnemen (tabel 3.1).

Schoon, heel en veilig

Dat een woonomgeving 'schoon, heel en veilig' is, wordt in een stedelijke context vaak als de basisconditie beschouwd van een leefbare woonomgeving (Kullberg et al. 2015). Hoewel dorpen juist op deze punten gemiddeld genomen goed scoren (Steenbekkers en Vermeij 2013) is een nette en veilige openbare ruimte ook voor dorpsbewoners een zorg. Zo lichten bewoners een positieve ontwikkeling toe als: 'visueel ziet alles er goed uit' (man, 39 jaar), noemen zij het 'goede onderhoud aan de bruggen en de weg' (vrouw, 57 jaar) of de verbeterde verkeersveiligheid door 'fietspaden en verkeersremmers' (man, 62 jaar). Bewoners die juist een negatieve ontwikkeling waarnemen, schrijven deze bijvoorbeeld toe aan 'het slechte wegenonderhoud in de kleine dorpen' (man, 77 jaar), de 'trillingen door het vrachtverkeer die schade veroorzaken in huis' (vrouw, 69 jaar) of de leegstand en het verwaarloosde uiterlijk van het dorp door het 'onkruid dat over de stoepen groeit' (man, 58 jaar). Ook veiligheid is voor sommigen een punt van zorg: een man van 49 jaar meent dat er in zijn omgeving veel inbraken zijn 'in verband met vele asielzoekers'.

Winkel, school en bus

De zorg om basisvoorzieningen is heel specifiek voor het platteland, waar supermarkten en scholen kilometers ver kunnen liggen (Steenbekkers en Vermeij 2013). Een bewoner signaleert hierin een negatieve ontwikkeling: 'hier is niets meer, geen supermarkt, geen café' (vrouw, 67 jaar). Een andere bewoner ziet dat het 'voortbestaan van de basisschool aan een zijden draadje' hangt (vrouw, 57 jaar). Het gemis is soms praktisch, zoals bij een jonge bewoner, die 'het zéér op prijs' zou stellen 'als de bussen vaker dan één keer per uur reden' (man, 20 jaar). Vaak is het meer gevoelsmatig, zoals voor een vijftiger die waarneemt dat het opheffen van een basisschool en de busverbinding een 'effectieve manier [vormen] om een dorp kapot te maken' (man, 59 jaar). Maar niet altijd is er sprake van achteruitgang. Met de bouw van een 'nieuw gemeenschapshuis, school en kinderopvang onder een dak' zag een bewoner (man, 39 jaar) de 'leefbaarheid en uitstraling' van het dorp enorm verbeteren. En ook pakt het verdwijnen van voorzieningen niet altijd slecht uit. Zo meldt een bewoner dat de sluiting van de laatste winkels niet leidde 'tot malaise', omdat de dorpsraad zich inzette 'voor een nieuw dorps huis, een nieuw museum en verbetering van het natuurgebied en de ijsbaan' (man, 70 jaar).

Ontmoeting voor jong en oud

Ontmoetingen tussen dorpsbewoners vinden vaak plaats in voorzieningen, zoals een wat oudere bewoner illustreert: 'Wij kunnen naar de ouderensoos, eens in de veertien dagen eten in de sporthal' (man, 64 jaar). Maar voorzieningen zijn niet altijd een voorwaarde. Een bewoner geeft aan dat er 'steeds meer georganiseerd' wordt. Niet alleen namen dorpsbewoners het initiatief de kermis weer nieuw leven in te blazen, ook voerden zij actie voor het behoud van de school en staat er 'een groot feest te gebeuren in verband met het 100-jarig bestaan van de fanfare' (man, 46 jaar). Hoewel de terugtrekkende overheid soms de oorzaak kan zijn van het verschrompen van de sociale infrastructuur, is zij volgens sommigen tevens bron van verbeteringen, want hierdoor 'worden diverse taken door de gemeenschap opgepakt wat leidt tot meer integratie, kennis en wederzijds respect', aldus een vijftiger. Het gaat niet alleen om ontmoeting, maar ook om het sociale klimaat. Een jonge moeder vindt haar dorp 'een gezellig, warm en veilig dorp, de ideale plek om kinderen te kunnen opvoeden' (vrouw, 24 jaar) en een oudere bewoner zegt 'in geval van nood zijn we er voor elkaar' (man, 80 jaar). In dit opzicht zien bewoners ook negatieve ontwikkelingen, zoals een man van 54 jaar: 'Men is druk met de eigen dingen, je hebt elkaar niet zo nodig. Geen tijd meer voor vrijwilligerswerk of even op bezoek gaan.' In de woorden van een bewoonster neemt de 'anonimiteit toe [...] door instroom van bewoners met alleen het belang wonen in plaats van wonen en werken' (vrouw, 64 jaar).

Woningen en ondernemers

De bouw van woningen en het ondernemersklimaat staan symbool voor de investeringen in het dorp en voor een deel van de bewoners voor een levendig dorp. Ook dit onderwerp vertoont raakvlakken met het onderwerp voorzieningen, zoals een bewoonster kernachtig verwoordt: 'Er is veel nieuwbouw -> veel jonge mensen -> veel kinderen worden er geboren -> goed voor de dorpschool!'. Een man van in de zeventig roemt vooral de 'zeer actieve middenstand'. De restaurants trekken er veel bezoekers en dragen bij aan een 'levendig dorp met mooie rustige omgeving'. Elders stelt een vrouw van in de tachtig juist bezorgd: 'de middenstand gaat weg.' Een man van 69 jaar schrijft de achteruitgang in zijn dorp toe aan het gebrek aan sociale woningbouw: 'kinderen die graag op het dorp willen wonen blijven, moeten weg.'

Belevingskwaliteit

Onder de 'belevingskwaliteit' van de woonomgeving kunnen de natuur en de rust gerekend worden, maar bijvoorbeeld ook fietspaden en historische bebouwing. Een bewoner van 56 jaar spreekt van een 'fantastische woonomgeving, ruimte, rust, strand, bos, duinen, faciliteiten, tevreden mensen, zuinig op zijn'. Investeringen in de omgevingskwaliteit worden veelal gewaardeerd. Zo vindt een bewoonster van 'een oud monumentaal stadje' dat alles er 'keurig en verzorgd uitziet', want 'er is veel onderhoud gepleegd aan de vesten en kreken' (55 jaar). Ook een bewoner van 79 jaar ziet het dorp verbeteren, dankzij de 'nieuwe fietspaden, een kanaal voor pleziervaart en nieuwe natuurplaatsen' en de 'sloop van vervallen panden'. Maar niet altijd. Een bewoner van 80 jaar is niet te spreken over de

ingrepen: 'De ontwikkeling op het gebied van natuur en landschap wordt mijns inziens teveel door hobbyisten bedreven', met 'kapitaalvernietiging en onnodige maatschappelijke onrust' tot gevolg. Een bewoonster van 58 jaar vindt dat teveel polderland aan de natuur wordt teruggegeven: 'koeien en paarden in de wei moeten ook blijven bestaan.' Wat een bewoonster van 56 jaar 'het meest bezwaart is, dat hier windmolens gepland zijn op 600 meter van het dorp. Dit heeft grote invloed op ons leefmilieu, gezondheid, rust en ruimte om ons heen'. Volgens een bewoner van 42 jaar leidt een toekomstige snelweg tot 'veel natuurverlies en geluidsoverlast in de toekomst'.

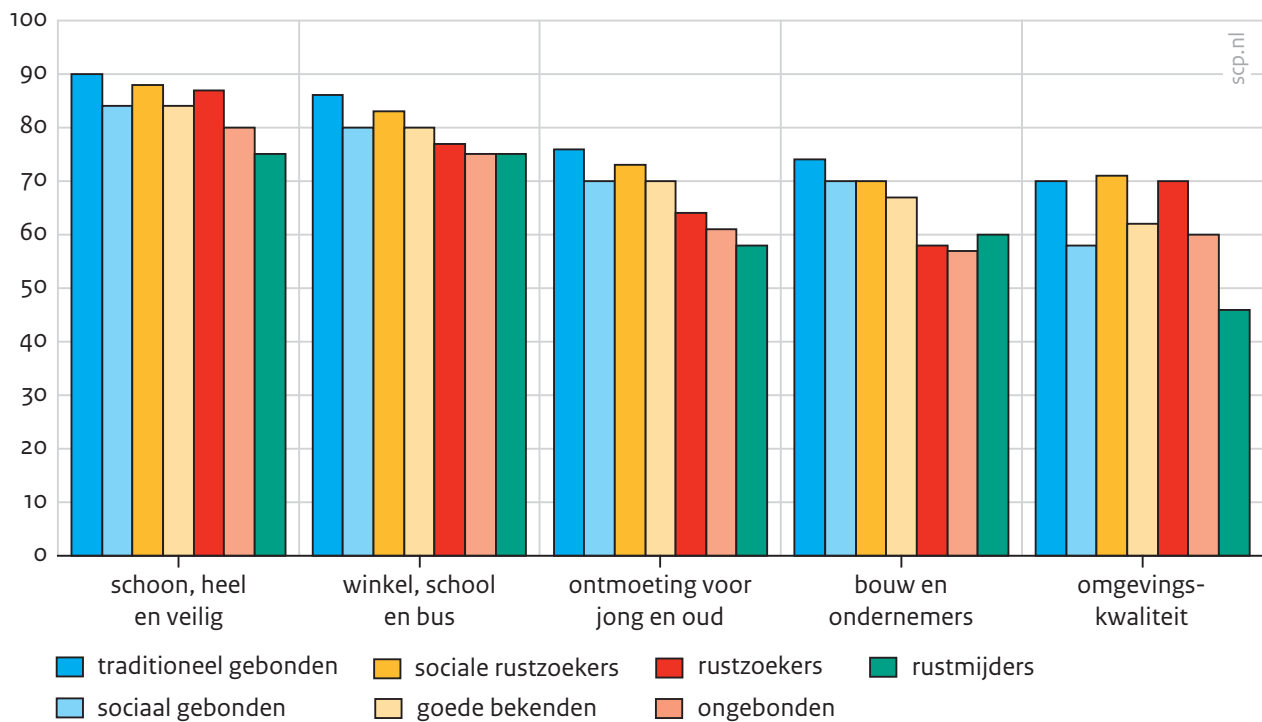
3.3 Geen grote tegenstellingen in wat bewoners belangrijk vinden

Maar in hoeverre verschillen de typen bewoners in wat zij belangrijk vinden? Om hier zicht op te krijgen, maken we gebruik van de vijf variabelen op basis van de eerdergenoemde achttien items (figuur 3.1). In het algemeen geldt dat bewoners met de meeste dorpsbinding het meest belang hechten aan de verschillende leefbaarheidsdoelen en de minst gebonden bewoners juist het minst. Als we de analyse aanvullen met individuele kenmerken blijven deze verschillen bestaan (niet getoond), waaruit we kunnen opmaken dat de binding zelf het verschil maakt. Dat bewoners met meer dorpsbinding meer belang hechten aan de verschillende aspecten van de leefbaarheid is begrijpelijk. Door hun sterke binding zal ook hun kwaliteit van leven sterker met de kwaliteit van het dorp verbonden zijn. Opmerkelijk is dat het patroon vrijwel hetzelfde is voor de afzonderlijke aspecten van leefbaarheid en dat er tussen de groepen bewoners dus maar weinig onderscheid lijkt te bestaan in het relatieve belang van deze aspecten. Alleen het patroon bij de fysieke kwaliteit van de omgeving ('schoon, heel en veilig' en 'belevingskwaliteit') wijkt wat af: rustzoekers en sociale rustzoekers hechten hier evenveel belang aan als traditioneel gebonden bewoners; sociaal gebonden bewoners hechten hier juist relatief weinig belang aan. Begrijpelijkerwijs gaat landschappelijke binding dus samen met een relatief sterk belang hechten aan de fysieke kwaliteit van de omgeving.

Versillen zijn niet heel groot. Het is bijvoorbeeld zeker niet zo dat minder gebonden bewoners voorzieningen onbelangrijk vinden. Van de traditioneel gebonden bewoners geeft 85% aan 'het behoud of oprichten van een winkel in het dorp' belangrijk te vinden, 70% van de 'ongebonden' bewoners vindt dit eveneens. En waar 87% van de 'sociale rustzoekers' belang hecht aan 'een wandel- of fietspad rond het dorp', geldt dit ook voor 76% van de 'goede bekenden'.

Figuur 3.1

Belang aspecten van de leefomgeving naar type dorpsbinding, dorpsbewoners 15 jaar en ouder, 2014 (in gemiddelden, schaal 0-100)^a

- a De vraag luidde: 'Hieronder staat een aantal dingen waarvoor dorpsbewoners zich wel eens inzetten om hun dorp te verbeteren. Hoe belangrijk vindt u deze zaken als het gaat om uw dorp?' Gevolgd door achttien items: 'een net en schoon dorp' en 'een veilige verkeerssituatie' (schoon, heel en veilig), 'behoud of oprichten van een winkel in het dorp', 'behoud of oprichten van een school in het dorp' en 'opzetten of behoud van een buslijn of vervoersdienst' (winkel, school en bus), 'een plek of activiteiten waarbij ouderen elkaar kunnen ontmoeten', 'een plek of activiteiten waarbij jongeren elkaar kunnen ontmoeten', 'een nieuw of beter gemeenschapshuis', 'het organiseren van activiteiten in het dorp' (ontmoeting voor jong en oud), 'vergroten van mogelijkheden voor lokale ondernemers', 'de bouw van nieuwe woningen' en 'het voorkomen dat woningen worden gesloopt' (woningen en ondernemers), 'natuur of landschap rond het dorp', 'het behoud van historische gebouwen', 'kunst in het dorp', 'een wandel- of fietspad rond het dorp', 'verminderen of voorkomen van overlast van bedrijven in het buitengebied' en 'het organiseren van activiteiten in het buitengebied (bv. natuurwandeling of een activiteit op een boerenbedrijf)' (belevingskwaliteit)

Bron: SCP/CBS (SVP'14)

4 Wie doet wat in het dorp?

De vraag is nu in welke mate de verschillende groepen bewoners zich inzetten voor het dorp. Om te verklaren of iemand zich al dan niet onbetaald inzet ten bate van andere mensen, organisaties of doelen kunnen grofweg drie factoren worden onderscheiden: motivatie, hulpbronnen en het al dan niet in de positie zijn om gerekruteerd te worden (Brady et al. 1995). Met andere woorden, mensen gaan zich inzetten als ze willen, kunnen en gevraagd worden. Of mensen zich *willen* inzetten hangt onder meer af van hun waardenpatroon en de mate waarin zij morele en sociale verplichting ervaren om zich in te zetten (Son en Wilson 2012). Andere motieven zijn minder onbaatzuchtig en bijvoorbeeld gericht op persoonlijke ontwikkeling of een aangename ervaring (Clary en Snyder 1999). Of mensen zich *kunnen* inzetten, hangt onder meer af van tijd, geld en vaardigheden (Brady et al. 1995). Of mensen *gevraagd worden* hangt af van de netwerken waarvan zij deel uitmaken. Wie weinig contacten heeft of weinig contacten die actief zijn in vrijwilligersorganisaties, zal minder snel gevraagd worden ergens bij te helpen.

Veel vrijwilligersactiviteiten en burgerinitiatieven zijn gericht op lokale doelen. Het is daarom plausibel dat lokale binding bijdraagt aan de motivatie tot inzet. We zagen al dat bewoners met een sterke dorpsbinding veel waarde hechten aan de afzonderlijke zaken die een dorp leefbaar kunnen maken en dat zal motiveren iets te doen (Oishi et al. 2007). Ook zal lokale binding de kans vergroten dat aan dorpsbewoners wordt gevraagd iets te doen voor een lokale organisatie. Maar een relatie tussen lokale binding en de hulpbronnen die iemand tot zijn beschikking heeft, ligt minder voor de hand. In overeenstemming hiermee onderscheidt Lewicka (2005) twee paden die kunnen resulteren in een actieve inzet voor de omgeving: het 'sociaal-emotionele' pad komt voort uit lokale binding. Het tweede pad – het 'hulpbronnenpad' – komt vooral voort uit een hoog opleidingsniveau van de persoon zelf en diens ouders (Lewicka 2005). Omdat de traditioneel en sociaal gebonden bewoners meer lokaal gebonden zijn, zou de sociaal-emotionele route hen het meest kunnen aanzetten tot actieve inzet, terwijl de inzet van de hogeropgeleide rustzoekers, en in mindere mate ook van de ongebonden bewoners en sociale rustzoekers, via het 'hulpbronnen'-pad tot stand komt.

4.1 Minder binding, minder inzet

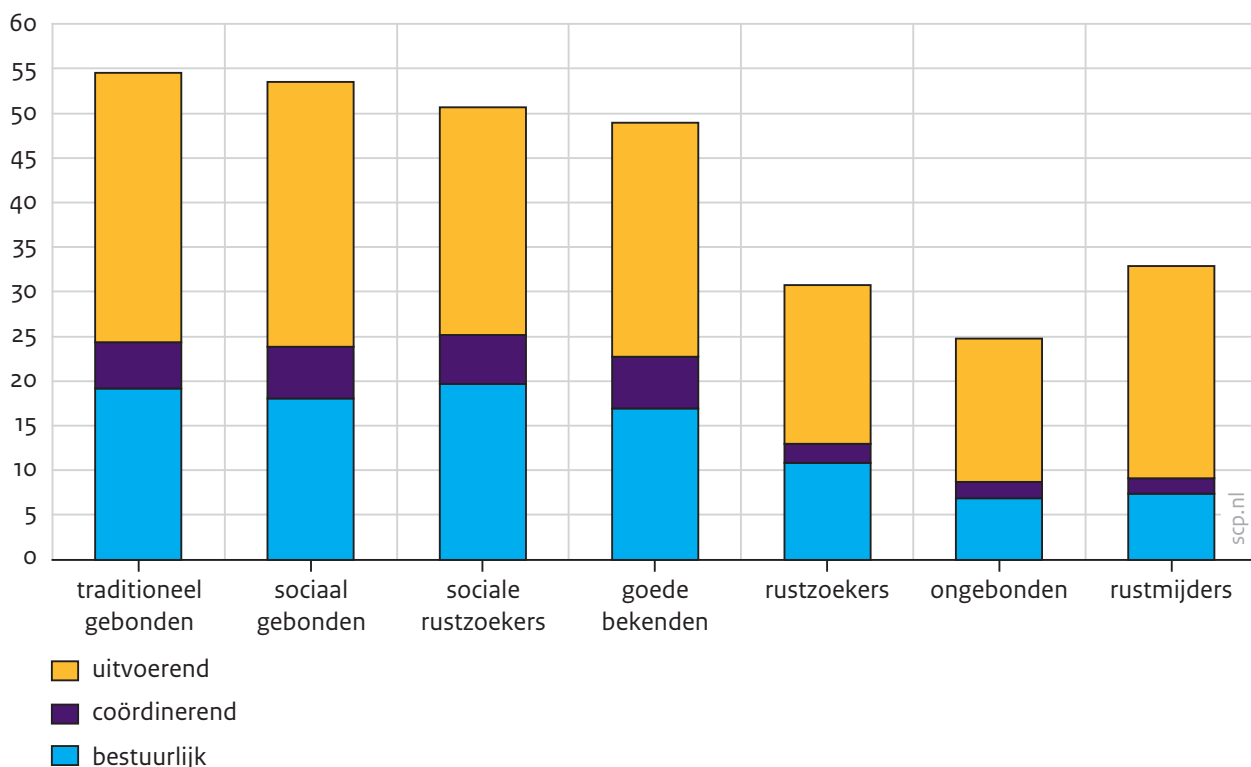
We kijken nu meer in detail naar drie vormen van lokale inzet: vrijwilligerswerk, deelname aan initiatieven en hulp aan burens. Onder lokaal vrijwilligerswerk verstaan we de inzet voor lokale organisaties variërend van een sportvereniging of dorpsraad tot een natuurvereniging of organisatie die tot doel heeft mensen te helpen. De rol die vrijwilligers hierbij spelen, kan variëren van een uitvoerende tot een bestuurlijke (zie figuur 4.1). De resultaten bevestigen het beeld dat dorpsbewoners veel vrijwilligerswerk doen. We zien dat de minst gebonden groepen zich relatief weinig inzetten, maar het is niet zo dat de meest gebonden groepen zich vaker inzetten als vrijwilliger dan de groepen die wel sociale contacten heb-

ben, maar wiens sociale oriëntatie hoofdzakelijk buiten het dorp is. Omdat binding gezien kan worden als een belangrijke bron van inzet, is dit verrassend.

Om meer te weten te komen over de verschillen tussen de bewonersgroepen in hoe de inzet tot stand komt, voeren we een aantal analyses uit waarin we zowel de typen binding als individuele kenmerken opnemen (zie bijlage C1). De resultaten bevestigen de verwachting dat bij de grote inzetbereidheid van sociale rustzoekers en goede bekenden het hulpbronnen-pad een belangrijke verklaring biedt, vooral bij hun bestuurswerk. Als deze groepen over dezelfde hulpbronnen zouden beschikken als traditioneel en sociaal gebonden bewoners (en dus niet over een relatief hoog opleidingsniveau), zouden vooral goede bekenden duidelijk minder bestuurswerk doen dan de traditioneel en sociaal gebonden groepen. Hieruit kan geconcludeerd worden dat het sociaal-emotionele pad bij deze laatste groepen sterker bijdraagt aan deze vorm van inzet.

Figuur 4.1

Lokaal vrijwilligerswerk naar type dorpsbinding, dorpsbewoners 15 jaar en ouder, 2014 (in procenten)^a

a Iemand doet lokaal vrijwilligerswerk wanneer hij/zij zich minimaal een uur per maand onbetaald inzet voor een sportvereniging, vereniging voor creatieve vrijetijdsbesteding, school, kerk, dorpsraad, buurtvereniging, natuur of landschap, organisatie voor hulpverlening aan kwetsbare groepen, organisatie voor lokale geschiedenis.

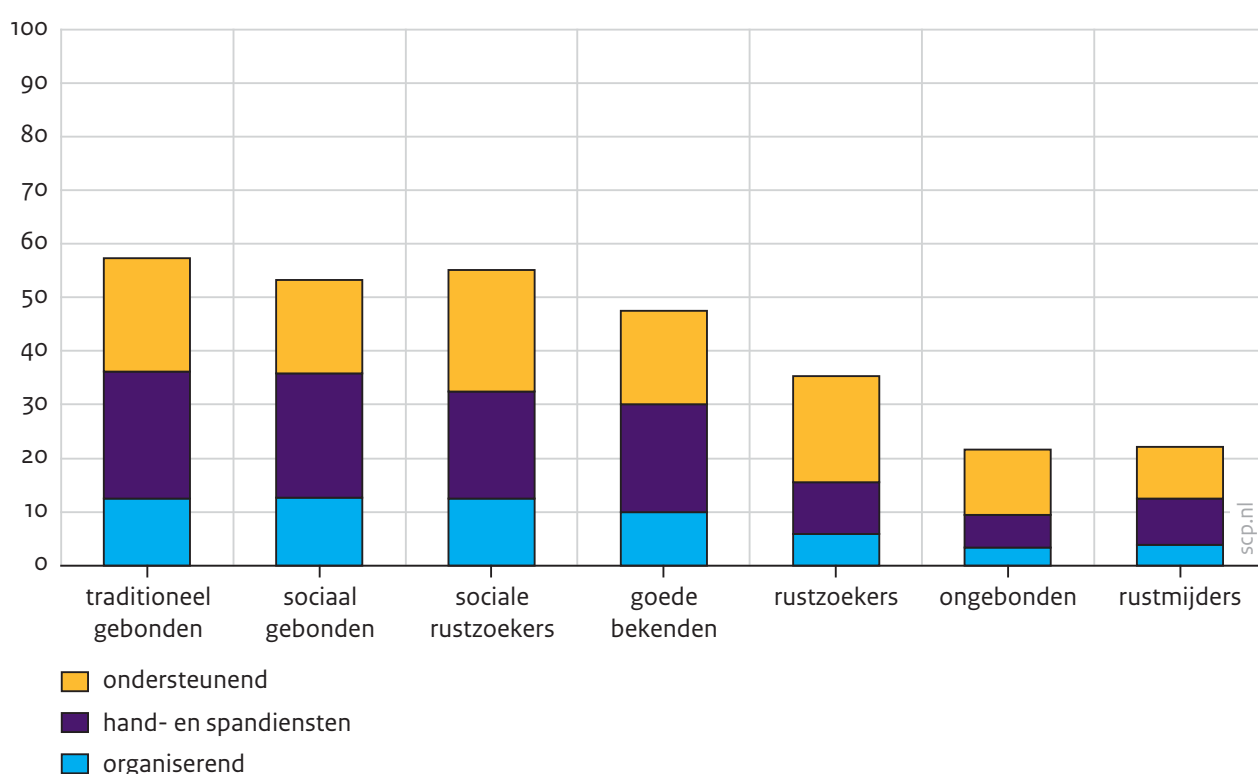
Bron: SCP/CBS (SVP'14)

Buiten de context van organisaties kunnen bewoners zich in bewonersinitiatieven gezamenlijk inzetten voor het dorp. Hierbij kan het bijvoorbeeld gaan om een actie of om plannen voor het oprichten van een coöperatie. In de vragenlijst kregen respondenten de items waarvan zij aangaven dat zij die belangrijk vonden (§ 3.3) nogmaals voorgelegd, maar nu

met de vraag of zij deelnamen aan een initiatief hiervoor. Na afloop van deze items kregen zij de vraag op welke manieren zij zich dan hadden ingezet. Er is onderscheid gemaakt tussen een organiserende rol als kartrekker, een helpende rol door het leveren van hand- en spandiensten of een ondersteunende rol, 'al was het maar door het zetten van een handtekening'. Ook nu blijken rustzoekers en vooral ongebonden bewoners minder actief dan anderen (figuur 4.2) en zijn de verschillen tussen de andere groepen niet groot. Ook nu biedt het relatief hoge opleidingsniveau van goede bekenden en sociale rustzoekers weer een verklaring voor hun grote mate van inzet, vooral voor hun inzet in een organiserende rol.

Figuur 4.2

Deelname aan initiatieven naar type dorpsbinding, dorpsbewoners 15 jaar en ouder, 2014 (in procenten)^a

a Iemand nam deel aan een bewonersinitiatief als hij/zij zich in de voorgaande twaalf maanden inzette voor minimaal een van achttien doelen (bv. 'een veilige verkeerssituatie' of 'een nieuw of beter gemeenschaps-huis'), 'al is het maar door het zetten van het handtekening'. Een organiserende rol speelt een bewoner als hij/zij instemde met de stelling 'U trok de kar (alleen of met anderen) (bv. het maken van plannen, overleggen met instanties, praten met dorpsbewoners, organiseren van bijeenkomsten)'. Iemand had een rol in de 'praktische uitvoering' als hij/zij geen organiserende rol had, maar wel instemde met 'U verleende hand- en spandiensten (bv. praktische klussen, onderhoudswerk, verzorgen van eten en koffie, verspreiden van pamfletten, verzamelen van handtekeningen). Iemand verleende 'ondersteuning' als hij/zij niet organiseerde of hand- en spandiensten verleende.

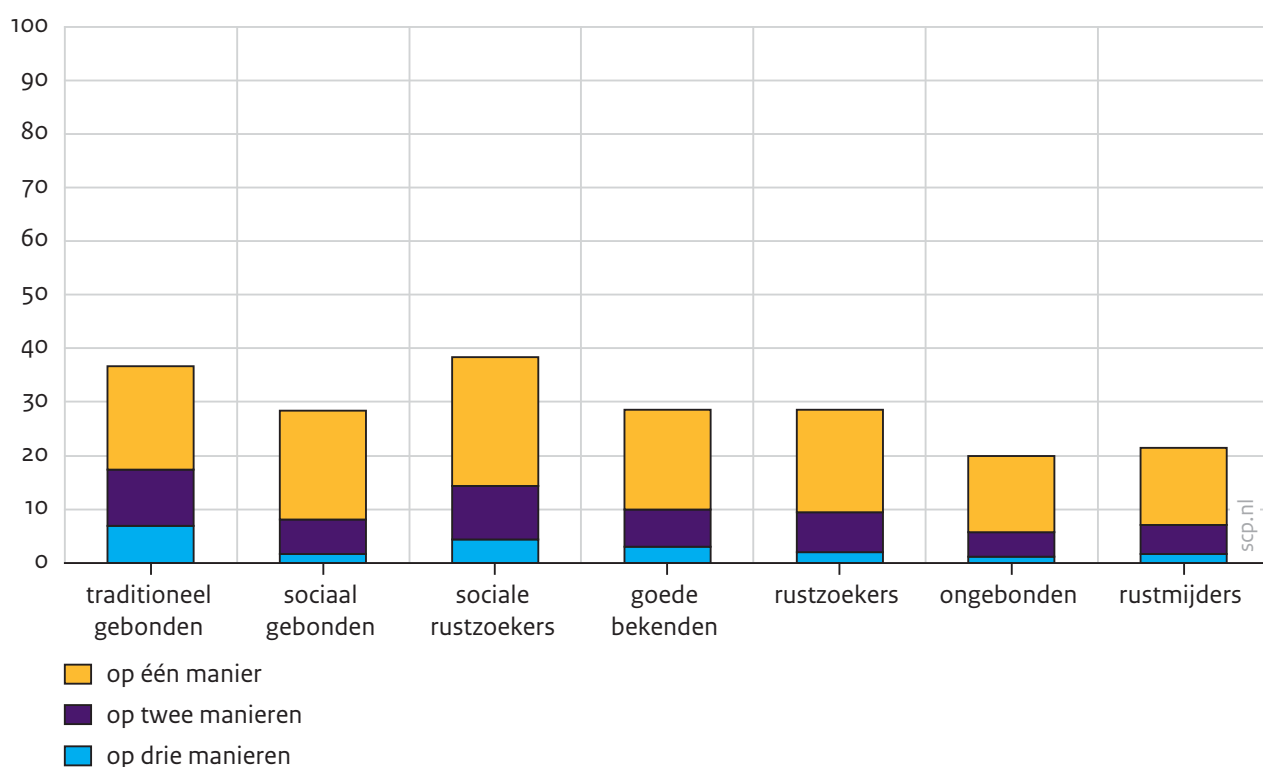
Bron: SCP/CBS (SVP'14)

Onder hulp aan dorpsgenoten verstaan we hulp met de post en planten tijdens vakanties, boodschappen doen en klusjes in of om het huis. Met name het eerstgenoemde is vrij laag-

drempelig, omdat buren deze hulp vaak over en weer uitwisselen. De andere twee vormen van hulp zijn meer van toepassing als medebewoners hulpbehoevend zijn en komen dus minder voor. We maken onderscheid tussen bewoners die naar eigen zeggen een, twee of drie vormen van hulp verlenen (figuur 4.3). De traditioneel gebonden bewoners leveren relatief vaak hulp aan dorpsgenoten en – afgelezen aan het aantal manieren waarop – vrij intensief. Ook sociale rustzoekers helpen dorpsgenoten vrij vaak, waarmee zij dus een actievere groep zijn dan de goede bekenden. Hulp aan dorpsgenoten vertoont geen verband met opleiding en het patroon van verschillen tussen de groepen bewoners valt nauwelijks toe te schrijven aan individuele kenmerken.

Figuur 4.3

Dorpsgenoten helpen naar type dorpsbinding, dorpsbewoners 15 jaar en ouder, 2014 (in procenten)^a

a Iemand geeft burenhulp als hij/zij aangeeft een bekende uit het dorp te helpen met post en planten verzorgen, boodschappen doen of klusjes in of om het huis.

Bron: SCP/CBS (SVP'14)

4.2 Gezelligheid in het dorp het meest gedragen door de 'harde kern'

Bewoners zetten zich in voor verschillende doelen, waardoor de diverse leefbaarheidsdoelen draagvlak hebben in verschillende segmenten van het dorp. Als we kijken naar de doelen met een gezelligheidskarakter zetten vooral traditioneel gebonden en sociaal gebonden bewoners zich in (tabel 4.1). Dit zijn de bewoners die veel contacten hebben in het dorp en die sterk op het dorp zijn georiënteerd. Beide groepen zetten zich bijvoorbeeld

vaak als vrijwilliger in voor sportverenigingen en voor initiatieven om ontmoetingen in het dorp mogelijk te maken.

Tabel 4.1

Deelname aan vrijwilligerswerk of initiatieven naar aspecten van de leefomgeving, dorpsbewoners 15 jaar en ouder, 2014 (in procenten)

	traditio- neel gebon- den	sociaal gebon- den	sociale rust- zoekers	goede beken- den (ref.)	rust- zoekers	onge- bonden	rust- mijders	totaal
vrijwilligerswerk ^a								
sportvereniging	15*	20*	8*	11	5*	3*	11	9
muziek-, toneel- of hobbyvereniging	8*	6	5	5	3*	3*	4	5
school	4	3	4	4	2*	2*	4	3
kerk	7	3*	8	6	3*	4*	2*	5
dorpsraad	5*	3	2	3	1*	0*	3	2
buurtvereniging	2	2	2	2	1*	0*	1	1
organisatie voor hulp aan kwetsbaren	8	3*	6	6	4*	2*	4	5
organisatie voor geschiedenis van buurt of regio	2*	0	1	1	0	0	1	1
organisatie voor landschap, natuur of milieu in de regio	4*	1	3*	1	3*	2	0	2
initiatieven ^b								
schoon, heel en veilig	35*	25	31*	24	20*	11*	10*	25
winkel, school en bus	19*	12	17*	13	8*	7*	9	13
ontmoeting voor jong en oud	34*	35*	30	29	13*	9*	13*	24
woningen en ondernemers	12*	9	10*	7	5*	4*	4	8
belevingskwaliteit	30*	17	29*	18	20	9*	7*	21

a Aandeel bewoners dat minimaal een uur per week vrijwilligerswerk doet voor genoemde organisaties.

b Deelname aan een initiatief voor minimaal één van de binnen de genoemde categorie genoemde doelen (zie doelen onder figuur 3.1).

* Verschilt significant van de 'goede bekenden' ($p < 0,05$).

Bron: SCP/CBS (SVP'14)

Als het gaat om andere aspecten van de leefomgeving vinden traditioneel gebonden bewoners een natuurlijke partner in sociale rustzoekers, de groep die met de traditioneel gebonden bewoners een sterke landschappelijke binding en lokale contacten gemeen heeft, maar niet sterk op het dorp georiënteerd is. Beide groepen zetten zich meer dan

anderen in voor de belevingskwaliteit en voor een schoon, heel en veilig dorp. Deze zorg voor de omgeving blijft niet beperkt tot de fysieke kant van de omgeving maar strekt zich uit tot initiatieven voor basisvoorzieningen en voor zaken als de bouw van woningen en het ondernemersklimaat in het dorp. In vrijwilligerswerk voor organisaties die hulp bieden aan kwetsbare groepen en voor de kerk vinden beide groepen elkaar eveneens, en in dit geval sluiten ook de goede bekenden hierbij aan. Hoewel zowel traditioneel gebonden bewoners als sociale rustzoekers dus het meest actief zijn voor het ‘publiek belang’, zijn alleen traditioneel gebonden bewoners duidelijk het vaakst actief voor de dorpsraad (of een vergelijkbaar orgaan met een andere naam) waarin wordt gesproken en besloten over de leefbaarheid van het dorp.

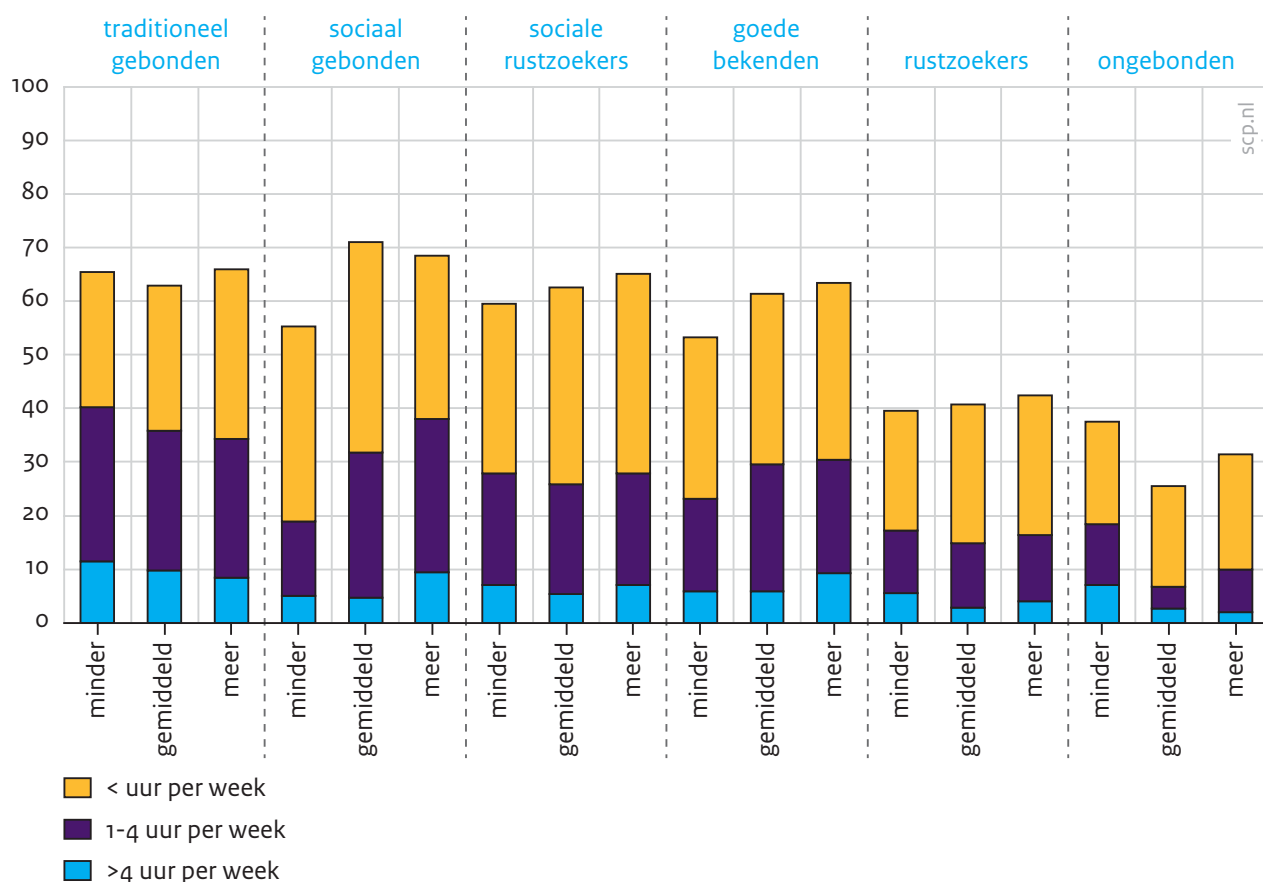
4.3 Vrijwilligerswerk tegen wil en dank?

Aan lokaal burgerschap kunnen verschillende motivaties ten grondslag liggen. Er zijn studies die uitwijzen dat motivaties niet altijd positief zijn (Li en Ferraro 2006; Windsor et al. 2008). Een terugtrekkende overheid kan bewoners het gevoel geven dat ze geen andere keus hebben dan zich in te zetten om de leefbaarheid van hun dorp in stand te houden. Deze *no choice*-vrijwilligers komen volgens Timbrell (2007) vooral voor in dorpen. Het is waarschijnlijk dat de betrokkenheid van de meest lokaal gebonden bewoners minder vrijblijvend is dan die van minder gebonden bewoners en dat deze verschillen zich vooral aftekenen wanneer de leefbaarheid onder druk staat. Wanneer het dorp de wind meeheeft zullen ook minder gebonden groepen zich aangetrokken voelen door het dorpsleven. Wanneer de leefbaarheid minder gunstig is, blijven sterk gebonden bewoners aangewezen op het dorp terwijl minder gebonden bewoners hun sociale leven naar elders kunnen verplaatsen. Voor traditionele bewoners kan bovendien plichtsbesef een belangrijker rol spelen dan voor minder gebonden bewoners. Om zicht te krijgen op de motieven van de verschillende typen bewoners gaan we het verband na tussen de door hen ervaren leefbaarheid en hun inzet als vrijwilliger voor lokale doelen.

We doen twee multivariate analyses (zie bijlage tabel C2). De eerste berekent het verband tussen de leefbaarheid van het dorp zoals ervaren door de bewoner en de kans dat deze vrijwilligerswerk gaat doen. We veronderstellen dat een positief verband wijst op een positieve motivatie voor vrijwilligerswerk. In de analyses houden we statistisch rekening met kenmerken als leeftijd en opleidingsniveau, waardoor we de relatie met ervaren leefbaarheid in beeld krijgen alsof respondenten op deze kenmerken gelijk zijn. De resultaten van deze analyse laten voor verschillende typen bewoners een positief verband zien tussen de beleving van leefbaarheid en de kans dat bewoners zich inzetten. Al is dit niet in alle gevallen significant, het patroon ondersteunt de verwachting dat bewoners zich vaker inzetten als ze positief zijn over de leefbaarheid het dorp, en dat wijst op een positieve motivatie voor vrijwilligerswerk.

Figuur 4.4

Lokaal vrijwilligerswerk naar oordeel over de leefbaarheid van het dorp, dorpsbewoners 15 jaar en ouder, 2014 (in procenten en uren)

Toelichting: De score voor leefbaarheid bestaat uit het gemiddelde van vier items (§ 3.1), vervolgens verdeeld in drie categorieën van ongeveer gelijke omvang. Gemiddelden werden (binnen typen) gecorrigeerd voor individuele kenmerken. Rustmijders zijn buiten beschouwing gelaten.

Bron: SCP/CBS (SVP'14)

De tweede analyse is gericht op de hoeveelheid tijd die vrijwilligers besteden aan vrijwilligerswerk. Hier zijn niet-vrijwilligers buiten beschouwing gelaten en is weer statistisch rekening gehouden met de individuele kenmerken van bewoners. Anders dan bij de eerste analyse zien we verschillen tussen groepen. Voor zes van de zeven groepen is er een positief verband: degenen die hun dorp als leefbaar beschouwen besteden meer tijd aan hun vrijwilligerswerk, wat wijst op een positieve motivatie. Dit positieve verband is met name sterk en significant onder sociaal gebonden bewoners en goede bekenden. Alleen bij bewoners met een traditionele binding bestaat een negatief verband tussen de ervaren leefbaarheid en de hoeveelheid uren die zij zich inzetten. De bewoners die het minst tevreden zijn over de leefbaarheid van het dorp zetten zich dus meer uren in dan degenen die het meest tevreden zijn. Van de traditionele bewoners die het minst tevreden zijn over de leefbaarheid doet 12% meer dan vier uur vrijwilligerswerk per week (figuur 4.4).

5 Houding ten opzichte van lokaal burgerschap

Actieve bewoners dragen met hun inzet bij aan de leefbaarheid van het dorp – naar hun eigen maatstaven. We zagen al dat er geen structurele en scherpe verschillen van mening zijn over de leefbaarheid tussen meer en minder gebonden bewoners (§ 3.3), maar dat betekent niet dat in de praktijk van afzonderlijke dorpen geen meningsverschillen voorkomen. Ook als bewoners zich herkennen in standpunten van actieve bewoners, kunnen zij een lokale overheid die zaken regelt verkiezen boven een informele werkwijze.

5.1 Bewoners overwegend positief over lokaal burgerschap

Kijken we naar het beeld in het algemeen, dan blijkt dat dorpsbewoners overwegend positief staan ten opzichte van de lokale participatiesamenleving (tabel 5.1). Er is veel waardering voor de inspanningen van medebewoners en normatieve stellingen rond de verantwoordelijkheden van bewoners worden breed gedeeld. Hoewel veel dorpsbewoners zich ten tijde van het onderzoek niet actief inzetten voor de leefbaarheid van het dorp, ervaren de meesten wel een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid voor een goede leefbaarheid voor jong en oud. Een meerderheid vindt zelfs dat bewoners meer te zeggen zouden moeten hebben in het dorp. Zoals te verwachten was denken meer gebonden groepen positiever over lokale inzet dan minder gebonden bewoners. Toch staan ook rustzoekers en ongebonden bewoners overwegend positief tegenover de doe-democratie.

In de veranderende verhouding tussen gemeenten en bewoners kunnen dorpsraden een belangrijke rol vervullen. Zij ontwikkelen zich steeds meer tot een platform waar bewoners, al dan niet gesteund door gemeenten, een visie op het dorp proberen te formuleren en tot plannen en acties trachten te komen (Kamoschinski et al. 2011; Vermeij en Steenbekkers 2011). Hoewel dorpsraden er volgens Loots et al. (2013) beter dan wijkraden in slagen om hun achterban te vertegenwoordigen, zijn de meningen van bewoners over de dorpsraad wisselend. Van degenen die te maken hebben met een dorpsraad – of een vergelijkbaar orgaan – vindt twee derde dat deze openstaat voor alle meningen, maar een kwart van de bewoners vindt dat bepaalde groepen overheersen. Nog kritischer zijn bewoners over de effectiviteit van de dorpsraad. Niet eens de helft vindt dat de dorpsraad veel gedaan krijgt. Ten dele wordt dit mogelijk toegeschreven aan een vermeend gebrek aan kundigheid, maar ook de houding van de gemeente speelt mee: minder dan de helft van de bewoners vindt dat de gemeente openstaat voor initiatieven van bewoners en slechts een derde vindt dat de gemeente zelf genoeg doet voor de leefbaarheid. Degenen met de meeste dorpsbinding staan iets positiever tegenover zowel de dorpsraad als de gemeente, maar van een scherp contrast is geen sprake. Uiteraard zijn dit niet de enige verschillen: hogeropgeleiden zijn bijvoorbeeld iets minder positief over de inzet van bewoners en de dorpsraad en juist iets positiever over de gemeente (zie bijlage D1, te vinden op www.scp.nl bij deze titel).

Tabel 5.1

Mening over lokale inzet en de dorpsraad, dorpsbewoners 15 jaar en ouder, 2014 (in procenten en score op schaal 0-100)^a

	traditioneel gebonden	sociaal gebonden	sociale rustzoekers	goede bekenden (ref.)	rustzoekers	ongebonden	rustmijders	totaal
veel waardering voor de dingen die bewoners organiseren	90*	85*	86*	80	78	63*	62*	81
als het nodig is, moeten buurtgenoten elkaar helpen	91*	84	88*	81	82	73*	72*	84
bewoners moeten samen zorgen dat het hier goed leven is voor alle bewoners	90*	83*	85*	81	80*	72*	70*	82
bewoners zouden meer te zeggen moeten hebben in het dorp	62*	51	59*	50	57*	46	51	55
houding ten opzichte van bewonersinzet	83*	77*	80*	75	77*	71*	70*	77
de dorpsraad staat open voor alle meningen ^b	72*	64	70*	62	59*	51*	61	65
de leden van de dorpsraad zijn kundig	68*	63	65*	60	50*	42*	56	60
de dorpsraad krijgt veel gedaan	53*	53*	49*	41	39*	34*	46	46
bepaalde groepen overheersen in de dorpsraad	20*	22	20	21	33*	30	49*	24
leden van de dorpsraad dienen hun eigen belang	13	12	13	12	17	18	31*	14
houding ten opzichte van dorpsraad	69*	65	67*	64	61*	58*	56*	65

Tabel 5.1
(Vervolg)

	traditioneel gebonden	sociaal gebonden	sociale rustzoekers	goede bekenden (ref.)	rustzoekers	ongebonden	rustmijders	totaal
ik heb vertrouwen in de gemeentelijke politiek	25	24*	23	18	18*	17*	19	21
de gemeente spant zich genoeg in voor de leefbaarheid van de kleine dorpen	36*	33	34*	29	31	25	28	32
de gemeente trekt andere dorpen voor	35*	36*	28	30	25*	25	42	30
de gemeente staat open voor de initiatieven van bewoners	47*	46	46*	39	41	34*	35	43
houding ten opzichte van gemeente	51	51*	51*	49	47*	47	45*	49

- a Instemming met de stellingen is gemeten met een vijfpuntsschaal. Bij de stellingen over bewonersinzet geven de percentages het aandeel weer dat de stelling '(helemaal) van toepassing' vindt. Bij de stellingen over de gemeente liep de schaal van 'beslist niet' tot 'beslist wel' en werden de bovenste twee categorieën als een bevestigend antwoord gerekend. De samenvattende scores geven de gemiddelden weer van de niet-gedichotomiseerde scores omgerekend naar een schaal van 0-100 (Cronbach's alfa 0,72, 0,78 en 0,77).
- b Een derde van de respondenten (38%) geeft aan geen weet te hebben van een dorpsraad in het eigen dorp; deze groep is hier buiten beschouwing gelaten.

* Verschilt significant van de 'goede bekenden' ($p = < 0,05$).

Bron: SCP/CBS (sVP'14)

6 Toekomst voor de dorpse doe-democratie?

De zoektocht naar een lokale participatiesamenleving is in volle gang, ook op het platteland. In talloze dorpen en gemeentehuizen in Nederland wordt gepraat, gedacht, gediscussieerd en geruzied over de manieren waarop bewoners en gemeenten zich tot elkaar moeten verhouden. Experimenten met co-creatie, zelfsturing, buurtrecht en bewonerscoöperaties moeten ervoor zorgen dat bewoners meer verantwoordelijk krijgen en nemen. Het uiteindelijke doel is een goede leefbaarheid, ook – of misschien wel juist – waar demografische ontwikkelingen of bezuinigingen de bestaande situatie onder druk zetten. De verwachtingen aan het adres van burgers zijn soms te hooggespannen. De gemeente IJsselstreek, die de bewoners meer regie wil geven, kwam tot de conclusie dat bewonersorganisaties ‘helemaal niet zitten te wachten op een zak geld die naar eigen inzicht te besteden is en ook niet op de extra verantwoordelijkheden die dit geld met zich meebrengt’ (Gelderlander 2016). Maar dat neemt niet weg dat er veel gebeurt.

Actieve bewoners spelen in dit proces een hoofdrol. Dat is begrijpelijk, want zij zijn het meest betrokken en zij doen het werk. Maar de ontwikkelingen hebben betrekking op de leefomgeving van alle bewoners. Minder betrokken bewoners mengen zich niet zo snel in discussies over de leefbaarheid in het dorp en blijven daardoor grotendeels buiten beeld. Voor het welslagen van de lokale doe-democratie is het evenwel cruciaal dat deze bewoners zich eveneens kunnen vinden in wat tot stand komt in de openbare ruimte en met publieke middelen.

Breed draagvlak voor lokaal burgerschap

In grote meerderheid waarderen dorpsbewoners wat er in of om hun dorp tot stand komt dankzij de inzet van dorpsgenoten; ook onderschrijven zij breed de gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de leefbaarheid. Gebonden bewonersgroepen zijn meer uitgesproken in hun waardering voor lokaal burgerschap dan minder gebonden bewoners, maar onder deze laatsten is een positieve houding toch vrij gebruikelijk. Kijken we naar ‘ongebonden’ dorpsbewoners, dan vindt nog altijd 46% dat dorpsbewoners meer te zeggen zouden moeten hebben.

Een eerste reden voor het brede draagvlak van lokaal burgerschap lijkt te zijn dat meer en minder gebonden dorpsbewoners niet wezenlijk van mening verschillen over wat belangrijk is voor een leefbaar dorp. Bij eerdere vergelijkingen werden actieve bewoners met niet-actieve bewoners vergeleken en kwamen beperkte verschillen naar voren (Berry et al. 1993), ook in dorpen (Vermeij 2015). In deze studie werden bewoners vergeleken die verschillen in dorpsbinding. Ook dan komen slechts kleine verschillen naar boven. Deze bevinding botst met het bestaande beeld dat verschillende groepen bewoners het dorp bekijken vanuit verschillende referentiekaders (Thissen en Loopmans 2013). Het idee bestaat dat vooral oorspronkelijke bewoners sterk gebonden zijn en veel waarde hechten aan levendigheid en voorzieningen, terwijl voor nieuwe bewoners het dorp een verblijfplaats is, waardoor zij vooral veel waarde zouden hechten aan de omgevingskwaliteit.

Uit ons onderzoek blijkt echter dat zelfs ‘ongebonden’ bewoners en ‘rustzoekers’ ontmoetingsgelegenheden en basisvoorzieningen in het dorp een warm hart toedragen en dat de omgevingskwaliteit voor hen niet belangrijker is dan voor anderen. Voor zover de verwachte tegenstellingen bestonden, lijken zij dus te zijn vervaagd.

Een tweede reden voor het brede draagvlak is dat lokaal burgerschap zeker niet het exclusieve domein is van de meest gebonden bewoners. De meeste dorpsbewoners hebben veel contacten in het dorp en onder deze dorpsbewoners zet een substantieel deel zich in voor een organisatie of bewonersinitiatief. Wie daarnaast een rijk sociaal leven buiten het dorp heeft, zet zich vrijwel net zo vaak actief in als wie vooral op het dorp is gericht. Die laatsten hebben dus net zoveel invloed in de dorps democratie. De lokale participatiesamenleving stelt zich open voor een groot deel van de dorpsbewoners. Dit geeft hoop voor de toekomst. Er zijn goede redenen om te verwachten dat traditionele binding verder zal afnemen. Zo neemt het dialectgebruik al jaren af (Driessen 2012) en leidt verhuismobiliteit ertoe dat het aantal dorpsbewoners dat zijn hele leven in het dorp woont nog kleiner zal worden. Ook is het waarschijnlijk dat de sluiting van dorpsvoorzieningen, zoals kleine scholen en dorps huizen, de exclusieve oriëntatie op het dorp verder zal doen afnemen. In tegenstelling tot wat vaak gevreesd wordt, hoeft dit niet te betekenen dat het leven uit de dorpen, afgelezen aan de inzet van bewoners, zal verdwijnen.

Verhouding met gemeenten blijft lastig

Hoewel de resultaten dus een positief beeld schetsen van de houding van bewoners ten opzichte van lokaal burgerschap, wijzen zij ook op een aantal spanningsvelden. Eén daarvan is de relatie tussen bewoners en gemeenten, die nog altijd moeizaam is. Hoewel de houding van de meer gebonden bewoners ten opzichte van de gemeente iets positiever is dan die van de minder gebonden bewoners, zijn ook eerstgenoemden lang niet altijd overtuigd dat de gemeente openstaat voor bewonersinitiatieven.

De waardering van de inspanningen van medebewoners en de kritische houding ten opzichte van de gemeente lijken samengenomen erop te wijzen dat de lokale doe-democratie nastrevenswaardig is. Kennelijk herkennen dorpsbewoners zich meer in wat hun dorpsgenoten doen dan in wat de gemeente doet, die vaak letterlijk op grote afstand staat. Een actieve dorpsbewoner in de gemeente Peel en Maas – waar de relatie tussen bewoners de afgelopen jaren sterk verbeterde – verwoordt dit als volgt: ‘dat je wel zorgt voor je eigen huis en tuin, maar zodra het buiten je eigen tuin komt, [...] laat je het over aan iemand die in Panningen [op het gemeentehuis] ergens zit. Waarom zou je dat doen? Dat is heel gek. Ook dat is van jou. Dat staat jou dichterbij dan die ambtenaar in de verte’ (Vermeij en Steenbeekers 2011:123). Afgaand op de hier gepresenteerde cijfers lijkt dit gevoel representatief te zijn voor dat van vele dorpsbewoners.

Wanneer bewoners meer zeggenschap hebben, blijft een goede relatie tussen bewoners en gemeente echter van belang. De kritische houding van dorpsbewoners ten opzichte van de gemeente reflecteert de moeilijke positie waarin die laatste zich in het huidige tijdvak bevindt. Enerzijds verwachten inwoners dat gemeenten aan de kant gaan wanneer bewoners initiatieven nemen, dat zij openstaan voor de informele werkelijkheid van inwoners en

maatwerk leveren. Anderzijds verwachten zij dat gemeenten hun inwoners en dorpen gelijk behandelen, hen beschermen en daarbij efficiënt te werk gaan. Ervaringen in een vijftal gemeenten die als voorloper beschouwd kunnen worden als het gaat om burgerparticipatie, laten desalniettemin zien dat een betere relatie met inwoners wel degelijk mogelijk is (Van Houwelingen et al. 2014).

In de relatie tussen gemeenten en dorpsbewoners wordt vaak een belangrijke rol toegerekend aan de dorpsraad (of een vergelijkbare dorpsorganisatie). Voor gemeenten is het efficiënt om één aanspreekpunt te hebben en de dorpsraad kan daarbij een positieve rol vervullen. In veel dorpsraden wordt deze rol serieus genomen en organiseren leden bijvoorbeeld bijeenkomsten of een dorpsenquête en gaan zij als het nodig is van deur tot deur om bewoners te betrekken. De houding van bewoners ten opzichte van de dorpsraad is overwegend positief, maar er is ook kritiek. Onlangs ging het mis in Eefde, waar het bestuur van de dorpsraad zijn taken neerlegde. De gemeente deed te weinig met hun inbreng, maar wat eveneens meespeelde, is dat de dorpsraad te weinig draagvlak had in het dorp. 'De titel dorpsraad suggereert meer dan het is', geeft de voormalige voorzitter toe, 'het suggereert een democratisch onderbouwing, maar [...] onze kijk kan best botsen met belangen van andere verenigingen in het dorp' (Witting 2016). Dit illustreert dat het bouwwerk van een doe-democratie even nauw luistert als het huis van Thorbecke.

Positieve beleving leefbaarheid voorwaarde voor inzet

Een mogelijke bedreiging van lokaal burgerschap is, dat de inzet tot op zekere hoogte afhankelijk lijkt van de positieve waardering van de leefbaarheid van een dorp. Bewoners die de leefbaarheid van hun dorp minder positief inzien, zetten zich minder vaak in en als zij zich inzetten doen zij dat minder uren. Deze bevinding komt overeen met eerder onderzoek (Buffel et al. 2014; Dury et al. 2014; Leidelmeijer en Schulenberg 2012), zij het dat participatievormen als acties voeren en inspraakavonden bijwonen juist vaker voorkomen in buurten met problemen (Leidelmeijer en Schulenberg 2012).

De positieve relaties tussen de ervaren leefbaarheid en sociale, zelfredzame vormen van inzet zegt iets over de motivatie voor inzet. Nu vrijwilligers zich minder lang aan een organisatie verbinden en daarbij ook minder verplichting ervaren, wordt het belangrijker dat het vrijwilligerswerk hen iets oplevert. Wanneer zij weinig plezier of voldoening ontleen aan de inzet, kunnen zij hun aandacht en betrokkenheid makkelijk verleggen naar andere terreinen.

Een uitgangspunt van het huidige beleid is dat burgers taken op zich nemen, wanneer de overheid haar inspanningen terugschroeft. Maar waar de overheid taken loslaat, kan de leefbaarheid slechter worden, bijvoorbeeld doordat voorzieningen sluiten of het onderhoud van de openbare ruimte achteruit gaat. Het is een reëel risico dat afnemende leefbaarheid de motivatie van bewoners om zich voor het dorp in te zetten aantast. Dit is met name het geval in perifere, krimpende regio's, die vaak kampen met vergrijzing en sociale achterstand. Een stagnerende huizenmarkt, verloedering, werkloosheid en gasbevingen zijn problemen die niet noodzakelijkerwijs uitlokken tot inzet en bewoners lam kunnen slaan.

Ploeterende vrijwilligers

Op het positieve verband tussen leefbaarheid en inzet vormen ‘traditionele’ bewoners een uitzondering. Zij zetten zich meer uren in naarmate zij de leefbaarheid als minder gunstig ervaren. Dit kan betekenen dat zij hun motivatie ontlenen aan andere zaken, dat zij hun inzet eerder ervaren als noodzaak en morele verplichting. Juist deze traditioneel gebonden bewoners zijn oververtegenwoordigd in de krimpregio’s, waar de leefbaarheid onder druk staat. Omdat de omstandigheden daar verslechteren en deze groep alle aspecten van leefbaarheid belangrijk vindt, bestaat het risico dat deze bewoners zich gaan inzetten om onafwendbare veranderingen tegen te houden, met veel teleurstelling tot gevolg. Dit kan betekenen dat deze vrijwilligers gaan ‘ploeteren’ of zelfs te maken krijgen met een burn-out (Wiersma en Koster 2013). Dit raakt niet alleen het welzijn van deze vrijwilligers zelf, maar ook de leefbaarheid van dorpen.

Of de huidige ontwikkelingen zullen resulteren in een nieuw soort lokale samenleving, valt niet te voorspellen. Gezien de drukke levens van moderne mensen, lijkt het niet waarschijnlijk dat veel bewoners zullen meegaan in goedbedoelde idealen, waarbij bewoners zelf tijdrovende klussen op zich moeten nemen. De voorzitter van de dorpsraad van het Limburgse Merselo stelde dat de dorpsraad graag meedenkt over het ‘exploitabel maken van gemeenschapshuizen’, maar ‘toen de gemeente vroeg om de onkruidbestrijding aan te pakken door overal verharding schoon te maken, hebben we een streep getrokken’ (*De Limburger* 2016). Kansrijker zijn organisatorische vernieuwingen die bewoners zeggenschap geven over zaken die hen direct aangaan maar die geen zware belasting vormen. Coöperaties lijken die rol bijvoorbeeld vaak te vervullen. Zij bieden de mogelijkheid om gezamenlijke zeggenschap te combineren met een professionele taakuitoefening. Ook het buurtrecht zal bewoners uitnodigen zelf te denken over hoe zij zaken in hun omgeving willen organiseren. Het beeld dat in de onderhavige studie van het platteland naar voren kwam, geeft aan dat veel bewoners hiervoor openstaan.

Summary

Villages doing democracy

Local citizenship through the eyes of different groups of villagers

The quest for a local ‘participation society’ is in full swing in the Netherlands, including in the countryside. The hope is that traditional associational life, combined with new experiments, will lead to residents receiving and taking greater responsibility. The ultimate goal is improved liveability, especially where demographic trends or spending cuts are putting the existing situation under pressure. A new term has been coined in recent years to describe this aspiration: *doe-democratie* (BZK 2013) (lit.: ‘do-democracy’), or ‘active democracy’. According to Ted van de Wijdeven, a ‘do-democracy’ is one in which citizens share in governance ‘simply’ by doing, by taking on specific tasks in the public domain themselves (as citizens) or in collaboration with public bodies (Van de Wijdeven 2012: 295). In other words, people who engage actively in their local setting can influence what happens in it. This goes beyond forms of activism or engagement designed to influence policy, such as campaigning and participating in the political process, and includes acts of ‘self-reliance’ in which citizens work together to meet their collective needs. Even just maintaining a playground or organising a village fete are ways in which residents can shape their village. The differences between residents are an aspect that has thus far received little attention in discussions of current developments. Notions such as ‘liveability’ and ‘residents’ are often treated as if they were homogenous concepts which apply equally to everyone, but in reality the wishes and expectations of individual groups of residents can differ. This becomes even more salient as liveability comes to depend more and more on the efforts of residents themselves, and active residents therefore place an increasing stamp on the space they share with less engaged residents. Differences of opinion about liveability need not be insurmountable, though there is a potential pitfall in the fact that certain groups are more effective in achieving their ideals and safeguarding their interests than other groups. In this report we explore active democracy in villages from the perspective of residents who are attached to their village in a variety of ways. The prevailing image is still one in which residents are strongly attached to their village, whereas in fact the geographical scope of many people’s lives, and especially those living in the countryside, has extended greatly over the past century. Many new residents have also come to settle in villages. Residents with weaker ties to their village will be less inclined to engage in discussions about liveability. Yet it is crucial for the success of local ‘active democracy’ that they too are able to go along with what is done with the public space using public resources. This report draws on data from the 2014 edition of ‘Socially Vital Countryside’ (*Sociaal Vitaal Platteland* 2014), which surveyed 7,749 residents of small villages (fewer than 3,000 residents) and outlying rural areas in the Netherlands.

Seven types of village residents

The fact that many village residents are mobile today means they have a great deal of freedom to determine the precise nature of their attachment to their village. We draw a distinction between social, geographical, cultural and functional attachment. Using latent class analysis, we divided residents into seven groups, which are listed below in descending order from strong to weak attachment:

- 'Traditionally attached' residents (14% of all residents) generally have more contacts in the village than outside it. They tend to be older and less well educated, and also feel a relatively strong cultural and geographical attachment to their village. They include many 'native' villagers (born and bred in the village) and church attendees.
- 'Socially attached' residents (9%) share strong social ties and were often born and raised in the village. Unlike the 'traditionally attached' group, however, they feel little geographical, cultural or functional attachment and are predominantly young.
- 'Social seekers of peace and quiet' (25%) have lots of contacts in the village, but even more outside it. They feel a strong geographical attachment to the village, are often middle-aged and have often lived in their village for a long time.
- 'Good acquaintances' (17%) have lots of contacts in their village, but no strong social orientation towards the village. These residents do not feel a strong geographical attachment to the village. They are slightly more often female and parents with children living at home.
- 'Seekers of peace and quiet' (24%) have few contacts in the village, but feel a strong geographical attachment to it. This group includes many new residents, well-educated and middle-aged residents.
- 'Unattached' residents (9%) also have few contacts in the village. They have lived in the village for a relatively short time, relatively often live alone and often have a low income.
- 'Avoiders of peace and quiet' (2%) are a small group of mainly young residents who do not see things such as 'landscape' and 'peace and space' as positive attributes.

Consensus on liveability

All groups of village residents take a positive view of the liveability of their village, and this increases with the strength of their attachment to the village. But what do the different groups of residents actually mean by a liveable environment? To investigate this, we asked them how much importance they attach to the following aspects: 1) a village that is 'clean, complete and safe'; 2) basic amenities such as 'a shop, school and bus service'; 3) opportunities 'for younger and older people to meet others'; 4) 'housing and small businesses'; 5) 'quality of experience' including nature, cycle paths, art and historic buildings.

The more strongly residents are attached to their village, the more value they place on the individual aspects of liveability. Social attachment has no influence on the physical aspects of liveability, but 'quality of experience' and a village that is 'clean, complete and safe' are considered relatively important by residents with a strong geographical attachment.

The differences are not large, however, and it is not the case that there are groups with opposing preferences or conflicting interests.

Village residents with lots of contacts outside the village also active in the village

As might be expected, residents who feel little attachment to their village ('seekers of peace and quiet', 'unattached' residents and 'avoiders of peace and quiet') do less for their village than other residents' groups, both as regards the amount of voluntary work they do and their participation in residents' initiatives. More striking are the small differences between the other groups. Residents with a strong focus on the village ('traditionally' and 'socially' attached residents) hardly do any more for their village than groups with a bigger network outside their local contacts ('social seekers of peace and quiet' and 'good acquaintances'). A key factor in explaining these limited differences is that the latter groups are more highly educated. This contributes to their willingness to engage and therefore compensates for their lower local sense of attachment.

If we look at the projects in which residents are active, we find a difference in interests. Goals and organisations with a focus on leisure and enjoyment, such as recreational associations and village fetes, receive relatively wide support from traditionally or socially attached residents. When it comes to the more public aspects of village life, such as safety, nature, basic amenities and housing, traditionally attached residents find a natural ally in social seekers of peace and quiet. Finally, the Church and organisations which help the vulnerable receive above-average support from traditionally attached residents, social seekers of peace and quiet and good acquaintances.

The results also suggest differences in the motivation for local engagement. The more positively village residents view the liveability of their village, the more inclined they are to volunteer and to spend more time doing so. Where they take a less positive view, they appear to focus their energy more on other activities or contexts. Traditionally attached residents are an exception here: although they do voluntary work more often when they are most positive regarding liveability, they devote the most hours to volunteering when their views on this are less positive. It is plausible that this indicates a sense of duty towards the village, making these residents feel compelled to do more when their village needs help.

Residents take a positive view of active democracy in the village, but not of the local authority

Active residents see their engagement as a means of improving the liveability of their village, but other residents need not see it in this way. In general, however, residents greatly appreciate the efforts of their fellow villagers (81%) and believe that residents need to work together to ensure that 'life is good for all residents' (82%). A majority even think that residents should have a greater say in the village (55%). As expected, residents with a strong attachment to the village are the most enthusiastic about local active democracy, but seekers of peace and quiet and unattached residents also take a predominantly positive view.

Residents' views on the village council are more mixed. Two-thirds of residents of villages with a village council or comparable residents' body believe it is open to all opinions (65%), but a quarter (24%) feel that certain factions dominate the village council. Residents are more critical about the effectiveness of the village council; fewer than half think it achieves a great deal (46%). This limited effectiveness is not attributed only to the members of the village council, but also to the local authority; only a third of residents (32%) think the local authority does enough for liveability in villages, and only slightly more (43%) feel that the local authority is open to resident initiatives. The residents with the strongest village attachment take a slightly more positive view of both the village council and the local authority, but once again there is no evidence of sharp contrasts between groups.

Active village democracy in the future

Our conclusion is that active village democracy enjoys much broader support than among strongly attached residents alone; residents with a weaker village attachment appreciate the active engagement of their fellow residents. This is unsurprising, given that there are no essential differences in what these groups consider important for liveability. Moreover, we did not find active engagement to be the exclusive preserve of a hard core of village residents. As well as this positive image, the results of our study also highlight three areas of tension which could pose an obstacle to the further development of the local participation society.

The first obstacle is the distance between village residents and the local authority. When residents take on more responsibilities, the local authority remains an indispensable partner, but the attitude of residents generally suggests that they have little confidence in this. A second obstacle concerns liveability itself. Liveability appears to contribute to a willingness to act, but if the government scales back its own efforts, this will often have a detrimental effect on liveability and therefore on the active engagement of residents. A third obstacle concerns the vulnerability of traditionally attached volunteers. Compared with other volunteers, the number of hours they devote to volunteering increases as their perception of village liveability diminishes, possibly because they see their contribution as a moral obligation. Since traditionally attached residents are overrepresented precisely in areas where liveability is under pressure, there is a risk of them becoming disappointed and overburdened. For the moment, however, these three obstacles do not appear to be insurmountable, because the dominant picture that emerges from our study is one of a countryside that is open to the notion of a society which assigns a greater role to its residents.

Literatuur

- Agnitsch, K., J. Flora en V. Ryan (2006). Bonding and bridging social capital: The interactive effects on community action. In: *Community Development*, jg. 37, nr. 1, p. 36-51.
- Antonsich, M. (2010). Searching for belonging – an analytical framework. In: *Geography Compass*, jg. 4, nr. 6, p. 644-659.
- Barcus, H.R. en S.D. Brunn (2010). Place elasticity: Exploring a new conceptualization of mobility and place attachment in rural America. In: *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, jg. 92, nr. 4, p. 281-295.
- Beest, R. (2014). *Inventarisatie zorgcoöperaties 2014*. Utrecht: Aedes-Actiz.
- Berry, J.M., K.E. Portney en K. Thomson (1993). *The rebirth of urban democracy*. Washington (vs): Brookings Institution Press.
- Bijker, R.A., T. Haartsen en D. Strijker (2012). Migration to less-popular rural areas in the Netherlands: Exploring the motivations. In: *Journal of Rural Studies*, jg. 28, nr. 4, p. 490-498.
- Brady, H.E., S. Verba en K.L. Schlozman (1995). Beyond SES: A resource model of political participation. In: *American Political Science Review*, jg. 89, nr. 2, p. 271-294.
- Brehm, J.M., B.W. Eisenhauer en R.S. Krannich (2006). Community Attachments as Predictors of Local Environmental Concern The Case for Multiple Dimensions of Attachment. In: *American Behavioral Scientist*, jg. 50, nr. 2, p. 142-165.
- Broek, A. van den, A. Steenbekkers, P. van Houwelingen en K. Putters (2016). *Niet buiten de burger rekenen!* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Brunt, L.N.J. (1974). *Stedeling op het platteland. Een anthropologisch onderzoek naar de verhoudingen tussen autochtonen en nieuwkomers in Stroomkerken*.
- Buffel, T., L. de Donder, C. Phillipson, S. Dury, N. de Witte en D. Verté (2014). Social participation among older adults living in medium-sized cities in Belgium: the role of neighbourhood perceptions. In: *Health promotion international*, jg. 29, nr. 4, p. 655-668.
- Burholt, V. (2012). The dimensionality of 'place attachment' for older people in rural areas of South West England and Wales. In: *Environment and Planning*, jg. 44, nr. 12, p. 2901-2921.
- bzk (2013). *De doe-democratie. Kabinetsnota ter stimulering van een vitale samenleving*. Den Haag: ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.
- Clary, E.G. en M. Snyder (1999). The motivations to volunteer theoretical and practical considerations. In: *Current directions in psychological science*, jg. 8, nr. 5, p. 156-159.
- De Gelderlander (2016). Oude IJsselstreek beidt dorp meer regie, animo blijkt nog niet groot. In: *De Gelderlander*, 4 mei 2016.
- De Limburger (2016). Het volk aan het roer, maar wie is kapitein? In: *De Limburger*, 19 maart 2016.
- Driessen, G.W.J.M. (2012). *Ontwikkelingen in het gebruik van streektaalen en dialecten in de periode 1995-2011*. Nijmegen: Radboud Universiteit Nijmegen.
- Dury, S., J. Willems, N. De Witte, L. De Donder, T. Buffel en D. Verté (2014). Municipality and neighborhood influences on volunteering in later life. In: *Journal of Applied Gerontology*, jg. 35, nr. 6, p. 601-626.
- Flaherty, J. en R.B. Brown (2010). A multilevel systemic model of community attachment. Assessing the relative importance of the community and individual levels. In: *American journal of sociology*, jg. 116, nr. 2, p. 503-542.
- Fleury-Bahi, G., M.-L. Félonneau en D. Marchand (2008). Processes of place identification and residential satisfaction. In: *Environment and behavior*, jg. 40, nr. 5, p. 669-682.
- Graaf, P. de (2014). Pinautomaten trekken weg uit dorpen, gemeente springt bij. In: *de Volkskrant*, 29 augustus 2016.
- Gustafson, P. (2009). More cosmopolitan, no less local: The orientations of international travellers. In: *European societies*, jg. 11, nr. 1, p. 25-47.

- Hannerz, U. (1990). Cosmopolitans and locals in world culture. In: *Theory, culture and society*, jg. 7, nr. 2, p. 237-251.
- Hidalgo, M.C. en B. Hernandez (2001). Place attachment: Conceptual and empirical questions. In: *Journal of environmental psychology*, jg. 21, nr. 3, p. 273-281.
- Houwelingen, P. van, A. Boele en P. Dekker (2014). *Burgermacht op eigen kracht?* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Houwelingen, P. van en P. Dekker (2015). Maatschappelijke en politieke participatie en betrokkenheid. In: R. Bijl, J. Boelhouwer, E. Pommer en I. Andriessen (red.), *De Sociale Staat van Nederland 2015* (p. 213-237). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Kam, G. de en J.M. Raemaekers (2014). *Opvattingen van bewoners over de effecten van aardbevingen op het woon- genot en de woningwaarde in Groningen Een vergelijkend onderzoek in drie woonbuurten in Middelstum, Loppersum en Slochteren in 2009 en 2013*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Kamoschinski, A., K. du Long en P. Franken (2011). *Verbindende dorpen. Sociale cohesie in de kleine kernen*. Tilburg: Vereniging kleine kernen Noord-Brabant.
- Krommenacker, L. van den (2016). Hoe een dorp een school nieuw leven inblies. In: *Dagblad van het Noorden*, 25 februari 2016.
- Leidelmeijer, K. en R. Schulenberg (2012). *Buurtparticipatie en leefbaarheid*. Amsterdam: RIGO Research en Advies.
- Leidelmeijer, K. en I. van Kamp (2004). *Kwaliteit van de leefomgeving en leefbaarheid; naar een begrippenkader en conceptuele inkadering*. Amsterdam/Bilthoven: RIGO Research en Advies/Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu.
- Lewicka, M. (2005). Ways to make people active: The role of place attachment, cultural capital, and neighborhood ties. In: *Journal of environmental psychology*, jg. 25, nr. 4, p. 381-395.
- Lewicka, M. (2011). Place attachment: How far have we come in the last 40 years? In: *Journal of environmental psychology*, jg. 31, nr. 3, p. 207-230.
- Li, Y. en K.F. Ferraro (2006). Volunteering in middle and later life: Is health a benefit, barrier or both? In: *Social forces*, jg. 85, nr. 1, p. 497-519.
- LNv (2004). *Agenda Vitaal Platteland. Visiedocument*. Den Haag: ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.
- Loots, J., L. Bakker en B. Duviervier (2013). *Dorps- en wijkraden in Nederland*. Utrecht: Necker van Naem.
- Mak, G. (1996). *Hoe god verdween uit Jorwerd*. Amsterdam: Atlas.
- Meijering, L., P. Huigen en B. van Hoven (2007). Intentional communities in rural spaces. In: *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, jg. 98, nr. 1, p. 42-52.
- Mesch, G.S. en O. Manor (1998). Social ties, environmental perception, and local attachment. In: *Environment and behavior*, jg. 30, nr. 4, p. 504-519.
- Oishi, S., A.J. Rothman, M. Snyder, J. Su, K. Zehm, A.W. Hertel, M.H. Gonzales en G.D. Sherman (2007). The socioecological model of procommunity action: the benefits of residential stability. In: *Journal of personality and social psychology*, jg. 93, nr. 5, p. 831.
- Raymond, C.M., G. Brown en D. Weber (2010). The measurement of place attachment: Personal, community, and environmental connections. In: *Journal of environmental psychology*, jg. 30, nr. 4, p. 422-434.
- Rijk/VNG/IPO (2012). *Interbestuurlijke Voortgangsrapportage Bevolkingsdaling 2012*. Den Haag: ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.
- Roos-Klein Lankhorst, J., S. de Vries, A. Buijs, A. van den Berg, M. Bloemmen en C. Schuiling (2005). *Belevingsgis versie 2. Waardering van het Nederlandse landschap door de bevolking op kaart*. Wageningen: Alterra.
- Salemink, K. en D. Strijker (2015). Breedbandcoöperaties op het platteland. In: *Bestuurskunde*, jg. 15, nr. 2, p. 11.
- Scannell, L. en R. Gifford (2010). The relations between natural and civic place attachment and pro-environmental behavior. In: *Journal of environmental psychology*, jg. 30, nr. 3, p. 289-297.

- Schwencke, A.M. (2016). *Lokale energiemonitor 2016*. Geraadpleegd op 2 juni 2016 via www.hieropgewekt.nl/sites/default/files/u20232/lokale_energie_monitor_2015_-_uitgave_januari_2016.pdf.
- Simon, C., L. Vermeij en A. Steenbekkers (2007). *Het beste van twee werelden: plattelanders over hun leven op het platteland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Smith, D.P. en D.A. Phillips (2001). Socio-cultural representations of greentrified Pennine rurality. In: *Journal of Rural Studies*, jg. 17, nr. 4, p. 457-469.
- Son, J. en J. Wilson (2012). Using normative theory to explain the effect of religion and education on volunteering. In: *Sociological perspectives*, jg. 55, nr. 3, p. 473-499.
- Steenbekkers, A., C. Simon, L. Vermeij en W.-J. Spreeuwers (2008). *Het platteland van alle Nederlanders*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Steenbekkers, A. en L. Vermeij (2013). *De dorpenmonitor*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Stockdale, A. (2015). Contemporary and 'messy' rural in-migration processes. Comparing counterurban and lateral rural migration. In: *Population, space and place* (10.1002/psp.1947).
- Thissen, F., J.D. Fortuijn, D. Strijker en T. Haartsen (2010). Migration intentions of rural youth in the Westhoek, Flanders, Belgium and the Veenkoloniën, The Netherlands. In: *Journal of rural studies*, jg. 26, nr. 4, p. 428-436.
- Thissen, F. en M. Loopmans (2013). Dorpen in verandering. In: *Rooilijn*, jg. 46, nr. 2, p. 80-89.
- Timbrell, H. (2007). Volunteering and active citizenship in Scotland: exploring the complex relationship. Geraadpleegd op 2 juni 2016 via www.researchgate.net/profile/Helen_Timbrell/publications.
- Vermeij, L. (2015). *Dichtbij huis*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Vermeij, L. (2016). *Kleine gebaren. Het belang van dorpsgenoten voor oudere dorpsbewoners*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Vermeij, L. en A. Steenbekkers (2011). Gekweekte grass roots. In: E. van den Berg, P. van Houwelingen en J. de Hart (red.), *Informeel groeien. Verkenningen van eigentijdse bronnen van sociale cohesie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Vermunt, J.K. en J. Magidson (2002). Latent Class Cluster Analysis. In: J.A. Hagenaars en A.L. McCutcheon (red.), *Applied Latent Class Analysis*. Cambridge (VK): Cambridge University Press.
- Volker, B., I. Andriessen en H. Posthumus (2014). Gesloten werelden? Sociale contacten tussen lager- en hogeropgeleiden. In: M. Bovens, P. Dekker en W. Tiemeijer (red.), *Gescheiden werelden?* (p. 217-232). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.
- VROM/LNV/V&W/EZ/OCW (2006). *Nota Ruimte. Uitvoeringsagenda Ruimte 2006*. Den Haag: ministeries van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu, Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Verkeer en Waterstaat, Economische Zaken, Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Wellman, B. (1979). The community question: The intimate networks of East Yorkers. In: *American journal of sociology*, jg. 84, nr. 5, p. 1201-1231.
- Wiersma, E. en R. Koster (2013). Vulnerability, voluntarism, and age-friendly communities: Placing rural northern communities into context. In: *Journal of rural and community development*, jg. 8, nr. 1, p. 62-76.
- Wijdeven, T. van de (2012). *Doe-democratie*. Delft: Eburon.
- Williams, D.R. en J.J. Vaske (2003). The measurement of place attachment: Validity and generalizability of a psychometric approach. In: *Forest science*, jg. 49, nr. 6, p. 830-840.
- Windsor, T.D., K.J. Anstey en B. Rodgers (2008). Volunteering and psychological well-being among young-old adults: How much is too much? In: *The Gerontologist*, jg. 48, nr. 1, p. 59-70.
- Witting, J. (2016). 'Burgerparticipatie is zo een lachertje'. In: *De Stentor*, 26 maart 2016.
- Zwiers, S., M. Markantoni en D. Strijker (te verschijnen). The role of change- and stability-oriented place attachment in rural community resilience. In: *Community development journal*.

Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau

Werkprogramma

Het Sociaal en Cultureel Planbureau stelt twee keer per jaar zijn Werkprogramma vast. De tekst van het lopende programma is te vinden op de website van het SCP: www.scp.nl.

SCP-publicaties

Onderstaande lijst bevat een selectie van publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Deze publicaties zijn in gedrukte vorm verkrijgbaar bij de (internet)boekhandel en zijn als pdf gratis te downloaden via www.scp.nl. Een complete lijst is te vinden op www.scp.nl/publicaties.

SCP-publicaties 2015

- 2015-1 *Rapportage sport 2014* (2015). Annet Tiessen-Raaphorst. ISBN 978 90 377 0731 1
- 2015-2 *Media:Tijd in beeld. Dagelijkse tijdsbesteding aan media en communicatie* (Het culturele draagvlak, deel 14) (2015). Nathalie Sonck en Jos de Haan. ISBN 978 90 377 0732 8
- 2015-3 *Aanbod van arbeid 2014. Arbeidsdeelname, flexibilisering en duurzame inzetbaarheid* (2015). Jan Dirk Vlasblom, Patricia van Echtelt en Marian de Voogd-Hamelink. ISBN 978 90 377 0595 9
- 2015-4 *Zicht op zorggebruik. Ontwikkelingen in het gebruik van huishoudelijke hulp, persoonlijke verzorging en verpleging tussen 2004 en 2011* (2015). Inger Plaisier en Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0641 3
- 2015-5 *Surveying ethnic minorities. The impact of survey design on data quality* (2015). Joost Kappelhof. ISBN 978 90 377 0545 4
- 2015-6 *Maten voor gemeenten. Prestaties en uitgaven van de lokale overheid in de periode 2007-2012* (2015). Evert Pommer, Ingrid Ooms en Saskia Jansen. ISBN 978 90 377 0738 0
- 2015-7 *Concurrentie tussen mantelzorg en betaald werk* (2015). Edith Josten en Alice de Boer. ISBN 978 90 377 0550 8
- 2015-8 *Langer in Nederland. Ontwikkelingen in de leefsituatie van migranten uit Polen en Bulgarije in de eerste jaren na migratie* (2015). Mérove Gijsberts (SCP) en Marcel Lubbers (Radboud Universiteit). ISBN 978 90 377 0571 3
- 2015-9 *Gisteren vandaag. Erfgoedbelangstelling en erfgoedbeoefening* (Het culturele draagvlak, deel 15) (2015). Andries van den Broek en Pepijn van Houwelingen. ISBN 978 90 377 0665 9
- 2015-10 *Vrouwen, mannen en de hulp aan (schoon)ouders* (2015). Alice de Boer, Mirjam de Klerk en Ans Merens. ISBN 978 90 377 0745 8 (elektronische publicatie)
- 2015-11 *Jeugdzorg: verschil tussen budget en contract. Een voorbeeld uit de regio* (2015). Evert Pommer en Klarita Sadiraj. ISBN 978 90 377 0737 3 (elektronische publicatie)

- 2015-12 *Wel trouwen, niet zoenen. De houding van de Nederlandse bevolking tegenover lesbische, homoseksuele, biseksuele en transgender personen 2015* (2015). Lisette Kuyper. ISBN 978 90 377 0742 7
- 2015-13 *Migranten uit Midden- en Oost-Europese landen in Nederland door de tijd gevolgd. Een vergelijking tussen twee panelonderzoeken* (2015). Mérove Gijsberts (SCP), Marcel Lubbers (RU), Jaco Dagevos (SCP/EUR), Joost Jansen (EUR), Godfried Engbersen (EUR) en Erik Snel (EUR). ISBN 978 90 377 0744 1 (elektronische publicatie)
- 2015-14 *Ouderenmishandeling in Nederland. Inzicht in kennis over omvang en achtergrond van ouderen die slachtoffer zijn van ouderenmishandeling* (2015). Inger Plaisier en Mirjam de Klerk (red.) ISBN 978 90 377 0748 9
- 2015-15 *De onderkant van de arbeidsmarkt in 2025* (2015). Marloes de Graaf-Zijl, Edith Josten, Stefan Boeters, Evelien Eggink, Jonneke Bolhaar, Ingrid Ooms, Adri den Ouden en Isolde Woittiez. ISBN 978 90 377 0742 7 (elektronische publicatie)
- 2015-16 *Op afkomst afgewezen. Onderzoek naar discriminatie op de Haagse arbeidsmarkt* (2015). Iris Andriessen, Barbara van der Ent, Manu van der Linden en Guido Dekker. ISBN 978 90 377 0746 5
- 2015-17 *Co-wonen in context. Samenwonende generaties, mantelzorg en de kostendelersnorm in de AOW* (2015). Cok Vrooman, Alice de Boer, Jean Marie Wildeboer Schut, Isolde Woittiez en Mirjam de Klerk. ISBN 978 90 377 0750 2 (elektronische publicatie)
- 2015-18 *Niet van de straat. De lokale samenleving in globaliserende, groeiende steden* (2015). Lotte Vermeij en Jeanet Kullberg. ISBN 978 90 377 0753 3 (elektronische publicatie)
- 2015-19 *Wmo- en AWBZ-voorzieningen 2009-2012; Een nulmeting* (2015). Ab van der Torre en Lisa Putman. ISBN 978 90 377 0539 3
- 2015-20 *Vraag naar arbeid 2015* (2015). Patricia van Echtelt, Roelof Schellingerhout en Marian de Voogd-Hamelink. ISBN 978 90 377 0754 0
- 2015-21 *Nederland in Europees perspectief. Tevredenheid, vertrouwen en opinies* (2015). Jeroen Boelhouwer, Gerbert Kraaykamp en Ineke Stoop.(red.). ISBN 978 90 377 0756 4
- 2015-22 *Opvoeden in niet-westerse migrantengezinnen. Een terugblik en verkenning* (2015). Freek Bucx en Simone de Roos (red.). ISBN 978 90 377 0673 4
- 2015-23 *Vijf jaar Caribisch Nederland. Gevolgen voor de bevolking* (2015). Evert Pommer en Rob Bijl (red.). ISBN 978 90 377 0755 7
- 2015-24 *Meer democratie, minder politiek? Een studie van de publieke opinie in Nederland* (2015). Josje den Ridder en Paul Dekker. ISBN 978 90 377 0757 1
- 2015-25 *Pensioenen: solidariteit en keuzevrijheid. Opvattingen van werkenden over aanvullende pensioenen* (2015). Stella Hoff. ISBN 978 90 377 0758 8 (elektronische publicatie)
- 2015-26 *Vijf jaar Caribisch Nederland | Journalistieke samenvatting. Gevolgen voor de bevolking* (2015). Evert Pommer en Rob Bijl (red.); samengevat door Karolien Bais. ISBN 978 90 377 760 1 (elektronische publicatie)
- 2015-27 *Verzorgd in Europa: kerncijfers 2011. Een vergelijking van de langdurige zorg van 50-plussers in zestien Europese landen* (2015). Debbie Verbeek-Oudijk, Isolde Woittiez, Evelien Eggink en Lisa Putman. ISBN 978 90 377 0761 8 (elektronische publicatie)

- 2015-28 *Roemeense migranten. De leefsituatie in Nederland kort na migratie* (2015). Mérove Gijsberts (SCP) en Marcel Lubbers (RU) ISBN 978 90 377 0763 2
- 2015-29 *Keuzeruimte in de langdurige zorg. Veranderingen in het samenspel van zorgpartijen en cliënten* (2015). Mariëlle Non (CPB), Ab van der Torre (SCP), Esther Mot (CPB), Evelien Eggink (SCP), Pieter Bakx (EUR) en Rudy Douven (CPB). ISBN 978 90 377 0762 5 (elektronische publicatie)
- 2015-30 *55-plussers en seksuele oriëntatie. Ervaringen van lesbische, homoseksuele, biseksuele en heteroseksuele 55-plussers* (2015). Jantine van Lisdonk en Lisette Kuyper. ISBN 978 90 377 0766 3
- 2015-31 *Werelden van verschil. Over de sociaal-culturele afstand en positie van migrantengroepen in Nederland.* (2015). Redactie: Willem Huijnk, Jaco Dagevos, Mérove Gijsberts en Iris Andriessen. ISBN 978 90 377 0767 0
- 2015-32 *Pensions: solidarity and choice. Opinions of working people on supplementary pensions.* (2015). Stella Hoff. ISBN 978 90 377 0771 7 (elektronische publicatie)
- 2015-33 *Public sector achievement in 36 countries. A comparative assessment of inputs, outputs and outcomes* (2015). Benedikt Goderis (red.) ISBN 978 90 377 0741 0
- 2015-34 *De sociale staat van Nederland 2015* (2015). Rob Bijl, Jeroen Boelhouwer, Evert Pommer en Iris Andriessen. ISBN 978 90 377 0768 7
- 2015-35 *Informeel hulp: wie doet er wat? Omvang, aard en kenmerken van mantelzorg en vrijwilligerswerk in de zorg en ondersteuning in 2014* (2015). Mirjam de Klerk, Alice de Boer, Inger Plaisier, Peggy Schyns en Sjoerd Kooiker. ISBN 978 90 377 0769 4
- 2015-36 *Betrokken wijken. Ervaringen van bewoners en professionals met wijkverbetering in vier (voormalige) aandachtswijken* (2015). Jeanet Kullberg, Lonneke van Noije, Esther van den Berg, Wouter Mensink en Malika Igalla, m.m.v. Hanneke Posthumus. ISBN 978 90 377 0764 9
- 2015-37 *Zorg vragen of zorg dragen? Een verkenning van de invloed van netwerken en inkomen op het gebruik van langdurige zorg door Nederlandse 55-plussers* (2015). Isolde Woittiez, Evelien Eggink, Debbie Verbeek-Oudijk en Alice de Boer. ISBN 978 90 377 0765 6 (elektronische publicatie)

SCP-publicaties 2016

- 2016-1 *Trust, life satisfaction and opinions on immigration in 15 European countries* (2016). Jeroen Boelhouwer, Gerbert Kraaykamp en Ineke Stoop. ISBN 978 90 377 0775 5
- 2016-2 *Lekker vrij!? Vrije tijd van vrouwen, tijdsdruk en de relatie met de arbeidsduur van vrouwen* (2016). Wil Portegijs (SCP), Mariëlle Cloïn (SCP), Rahil Roodsaz (Atria) en Martin Olsthoorn (SCP). ISBN 978 90 377 0776 2
- 2016-3 *Kiezen bij de kassa. Een verkenning van maatschappelijk bewust consumeren in Nederland* (2016). Peggy Schyns. ISBN 978 90 377 0709 0
- 2016-4 *Kleine gebaren. Het belang van dorpsgenoten voor ouderen op het platteland* (2016). Lotte Vermeij. ISBN 978 90 377 0779 3 (elektronische publicatie)

- 2016-5 *Niet buiten de burger rekenen! Over randvoorwaarden voor burgerbetrokkenheid in het nieuwe omgevingsbestel* (2016). Andries van den Broek, Anja Steenbekkers, Pepijn van Houwelingen en Kim Putter. ISBN 978 90 377 0774 8
- 2016-6 *Een lang tekort. Langdurige armoede in Nederland* (2016). Jean Marie Wildeboer Schut en Stella Hoff. ISBN 978 90 377 0780 9
- 2016-7 *Zorg en ondersteuning in Nederland: kerncijfers 2014* (2016). Lisa Putman, Debbie Verbeek-Oudijk, Mirjam de Klerk en Evelien Eggink. ISBN 978 90 377 0785 4 (elektronische publicatie)
- 2016-8 *LHBT-monitor 2016. Opvattingen over en ervaringen van lesbische, homoseksuele, biseksuele en transgender personen* (2016). Lisette Kuiper. ISBN 978 90 377 0787 8
- 2016-9 *Overall rapportage sociaal domein 2015. Rondom de transitie* (2016). Evert Pommer en Jeroen Boelhouwer (red.). ISBN 978 90 377 0788 5
- 2016-10 *Samenvatting Overall rapportage sociaal domein 2015. Rondom de transitie* (2016). Evert Pommer, Jeroen Boelhouwer, Esther van den Berg en Maaïke den Draak. ISBN 978 90 377 0789 2
- 2016-11 *Societal Pessimism: A Study of its Conceptualization, Causes, Correlates and Consequences* (2016). Eefje Steenvoorden. ISBN 978 90 377 0786 1
- 2016-12 *Cumulaties in de jeugdhulp* (2016). Klarita Sadiraj, Michiel Ras en Evert Pommer. ISBN 978 90 377 0790 8 (elektronische publicatie)
- 2016-13 *Gedeelde waarden en een weerbare democratie. Een verkenning op basis van bevolkingsenquêtes* (2016). Paul Dekker en Josje den Ridder. ISBN 978 90 377 0793 9 (elektronische publicatie)
- 2016-14 *Thuiszorguitgaven en informele hulp. Relatie tussen veranderingen in de thuiszorguitgaven en het gebruik van informele hulp* (2016). Debbie Verbeek-Oudijk en Isolde Woittiez. ISBN 978 90 377 0792 2 (elektronische publicatie)
- 2016-15 *Werkloos toezien? Gevolgen van de crisis voor emancipatie en welbevinden* (2016). Ans Merens en Edith Josten. ISBN 978 90 377 0791 5 (elektronische publicatie)
- 2016-16 *Het brede-welvaartsbegrip volgens het SCP* (2016). Jeroen Boelhouwer. ISBN 978 90 377 0794 6 (elektronische publicatie)
- 2016-18 *Gemiddelde budgetten per cliënt (en dag) voor de cliënten met een voogdijmaatregel en cliënten die 18 jaar of ouder zijn* (2016). Evert Pommer en Klarita Sadiraj. ISBN 978 90 377 0797 7 (elektronische publicatie)
- 2016-19 *Verzorgd in Europa: kerncijfers 2013. Een vergelijking van de zorg en ondersteuning voor 50-plussers in veertien Europese landen* (2016). Debbie Verbeek-Oudijk en Lisa Putman. ISBN 978 90 377 0798 4 (elektronische publicatie)
- 2016-21 *Tussen groen en grijs. Een verkenning van tuinen en tuinieren in Nederland* (2016). Jeanet Kullberg. ISBN 978 90 377 0796 0
- 2016-22 *De dorpse doe-democratie. Lokaal burgerschap bekeken vanuit verschillende groepen dorpsbewoners* (2016). Lotte Vermeij, Joost Gieling. ISBN 978 90 377 0802 8 (elektronische publicatie)

Overige publicaties

- Burgerperspectieven 2015 | 1* (2015). Paul Dekker en Josje den Ridder. ISBN 978 90 377 0740 3
- Burgerperspectieven 2015 | 2* (2015). Josje den Ridder, Paul Dekker en Pepijn van Houwelingen. ISBN 978 90 377 0751 9
- Burgerperspectieven 2015 | 3* (2015). Paul Dekker, Pepijn van Houwelingen en Tom van der Meer. ISBN 978 90 377 0759 5
- Burgerperspectieven 2015 | 4* (2015). Paul Dekker, Rozemarijn van Dijk, Pepijn van Houwelingen, Wouter Mensink en Yvette Sol. ISBN 978 90 377 0772 4
- Burgerperspectieven 2016 | 1* (2016). Josje den Ridder, Paul Dekker en Pepijn van Houwelingen, m.m.v. Esther Schrijver. ISBN 978 90 377 0772 4
- Burgerperspectieven 2016 | 2* (2016). Josje den Ridder, Wouter Mensink, Paul Dekker en Esther Schrijver. ISBN 978 90 377 0800 4

Gescheiden werelden? (2014). Mark Bovens, Paul Dekker en Will Tiemeijer (red.). ISBN 978 90 377 0734 2. Gezamenlijke uitgave van het SCP en de WRR.